

Godina VII. Knjiga XVI. Broj 9. Zagreb, septembar 1968.

ZASTAVE

STIŽE JOJA

(Nastavak)

- O, boga ti ljubim živoga, baš si duhovito momče, prasnu Joja u smijeh, možda za nijansu i suviše neobuzdano, ti boga, mladom gospodinu se ne živi pod datim okolnostima, što, a to je duhovito izvan svake sumnje, nema spora, dakako, a što radi mladi gospodin kad ne živi, i to još, ha-ha, po svojoj gospodskoj volji, kao da naša gospodska volja određuje uslove pod kojima se živi, bravo, život u rukavicama, znači čiste ruke, peremo ruke od ove krvi, što, šta je istina - ne ćemo da znamo, ne živi nam se, a ipak živimo, gle, gle,

- Ne znam šta je tebi toliko smiješno, živi li čovjek ili ne živi, nisam rekao ni riječi o stvaranju životnih uvjeta nego o kundačenju, znači ako je po tebi kundačenje jedini mogući životni način, onda više volim da ne živim, to sam rekao, i to je jasno . . .

- Po tebi, ovo, da nas kundače - to je moja fikcija, što, to se može otpuhnuti kao dim, je li, a to da su nam polomili sva rebra, da smo husari, mornari, robijaši, lajtnanti, to nije kundačenje, je li, pa ipak, eto, uprkos kundačenju živimo još uvijek, jer koliko vidim nismo mrtvi, znači, dakle, da ipak živimo, kundačenju uprkos,

- Živim, ali neću da kundačim nikoga,

- No, dobro, znači živimo ipak, dakle ipak živimo, dakako, jer živjeti pa i pod kundačenjem jače je od našeg mnogopoštovanog

maštanja – kako bi bilo da nije kako jeste, moj dragi, a baš zato, jer nas kundače, treba se buniti protiv kundačenja, dakle kundakom, dakako, valjda ne Zaratustrom, to je jasno, o tome ne treba diskutirati, ma kako je, do vraga, moguće da ne razumiješ tako jednostavnu stvar?

– Bit će da nisam naročito bistar, to je barem bio tvoj refren u naše vrijeme kad se još nisi oduševljavao kundakom, možda sam doista priglup, ali da mi se pomisao na smrt čini pametnijom od kundačenja, tako mislim, i, eto, tu se moje mišljenje zaustavilo i molim izvoli to uzeti na znanje, to je sve što znam da ti kažem,

– Ua – pa zar zaista baš sve, konačno i neodgodivo?

– Da, nažalost, sve,

– Kamilo, tako ti boga, jesi li poludio, a koji ti je đavo, pa ipak, čovječe, oh, nikada nisam očekivao sunce da skoči iznad Kosmaja za tri koplja, kao moj Jovo Žeravica, a i opet, svi se mi rado sunčamo kao gušterice, đavolska je snaga to naše ljudsko sunčanje, i, na kraju, čovjek ne smije dati da mu tu vatru otmu, nikako, mi izgaramo u njoj, htjeli to ili ne, i, vidiš, sve što hoće da pogasi tu vatru u nama, sve to treba zgaziti, a to je ono što ja zovem kundak, bogati, jer se ne dam, jer hoću živjeti, ne žuborim ti ja, brate, kao neki lirski potočić, nisam usidjelica da cmizdrim, ne ću da se predam, jer živim, zveckam danas carskom pasjom markom pa ipak uprkos tome, živim, i, eto, ne stidim se, ne tajim, priznajem, od čiste dječje radosti, od sasvim djetinjastog veselja, od pomisli da se vraćam ovamo tebi, vama, tvome ocu, doma, ovamo, pod vaš krov, u Jurjevsku, na onu smrdljivu Splavnicu Pod Zidom, onim štakorima i onom smeću, onim smrdljivim zahodima i metlama tamo, jer što je zapravo bilo moje djetinjstvo tamo nego smeće i smrdljivi zahodi, pa ipak, vidiš, od treme da ću vidjeti tebe, tvog Starog, ovu vašu Jurjevsku, nisam mogao sklopiti oka, brojao sam dane i noći, ponedjeljak, utorak, srijeda, još tri, još dva, još jedan dan, luckasto, u groznici, i, eto, danas, tamo, na onom groznom Južnom Kolodvoru, pred onom sramotnom provincijalnom stanicom, u snijegu do koljena, nigdje čovjeka ni psa, a tamo stoji ona ista čekaonica, s onim istim engleskim satom u uskom visokom ormaru, Kamilo, bogati, ona ista prokleta čekaonica, sjećaš li se, gdje smo sa Žigmanom očekivali vlak kojim će moja mama otputovati u Beč, nisi zaboravio, a onaj engleski sat tako je jezivo polagano tikatao, tako kobno zloslutno, plakali smo, Kamilo, što, tvoje tople suze kapale su po mojoj ruci, pa kad sam kroz prozor čekaonice ugledao onaj engleski ormar sa satom, steglo me, eto, i počeo sam da plačem, za nama, za mamom, dragi, za našim djetinjstvom, šta sve od nas nisu stvorili, razmesarili su nas, pa ipak, eto, ništa, ovo njima, su-

džuk njima u njihovu pasju gubicu, mi ipak živimo, još smo na početku, i zato, vidiš, treba svakoga kundakom po glavi tko nam ne da da živimo po svojoj fazoni, jer što je sve ovo drugo nego kundačenje pameti i savjesti, a kako ćeš raskundačiti ovu svinjariju, ako ne kundakom, to te pitam, što, knjigama, ha-ha, knjigama, ovim svojim Nietzscheom, pristupio je mahagoni-stoliću, preopterećenom Krönerovim Nietzscheom, banskim Spomen-albumom i čitavom hrpom novina, i, promatrajući Kamila s nehinjenom znatiželjom, prelistavajući jednu, drugu, treću knjigu Krönerovog izdanja, slučajno mu je prst zapeo o *Menschliches Allzumenschliches*, i tu mu se pogled prošetao preko nekoliko rečenica, i tako je stao na trenutak, da bi, odmah zatim, preletjevši pamćenjem neke poznate fraze, prasnuo u smijeh, veselo, pomalo gorko, sarkastično, a pomalo i od razdraganog susreta sa davno već zaboravljenim iluzijama, pa se ponovo skupio kao mačka na novi skok.

– Oho, to li je dakle ta slavna »Die fröhliche Wissenschaft«, kojoj je sa tolikim bezazlenim dječacima i on iskreno povjerovao kao doista veseloj mudrosti, o, bože dragi, to li je bila ova naša »Gaya scienza«, ha-ha, gdje je to ostalo od nas, ova bazarska mudrost kad smo povjerovali da su dani Austrije odbrojani; gdje su ti dani kad smo bili uvjereni da se dižu sidra na neustrašive plovidbe, čujmo, čujmo, »Carcasse, tu trembles, tu tremblais bien davantage si tu savais, ou je te mène«, ti boga ljubim, alaj su to bile opasne plovidbe, da bi se čovjek doista pomokrio od straha, kad bi samo bio znao s kojim đavolskim vjetrom jedri ovaj moreplovac, t'дите, molim vas, pregluplo, povratio je Joja jednu, drugu, treću knjigu Krönerovog izdanja uredno i veoma pomno na isto mjesto kao što su i bile, a zatim se nemarno, pomalo s prezirom, kao što se čovjek lišava stare krpe koja ne može da posluži više ama baš ni u kakvu svrhu, vratio svom patetičnom gnjevu, skin' te već s vrata ovu napast, gospodo, krajnje je vrijeme, šta će vam ovo onanističko napinjanje, davno je tome što sam se oprostio od ovog, sažaljenja dostojnog falusa, ne, ne, to zapravo nikada nije bio moj čovjek, ni onda kad sam bio povjerovao da jeste, a zaveo me Žigman, naravno, a tko drugi nego on, našao sam se kod njega u gostima, u Milanu, i uopće, uzme li se pravo, onaj Žigman trovao me od početka sumnjivom lektinom godinama, svi smo mi otrovani glupim knjigama, »bandiera rossa trionferà«, ha, ha, pa da, opet jedamput brbljam u prazno, vidim, promatraš me bouche close, što se taj pijani svat tu prenemaže, pa dobro, Kamilo, pitam te ozbiljno, ako boga znaš, a tko ima danas nerve za ovu vrstu literature, alal mu vjera, za ovu apstraktnu rodomontadu, i, uopće, a što se sve to

današnjeg čovjeka tiče, što ja, Joakim Dijak, ovakav kakav danas jesam, od ove pisanije imam, to se pitam, i ne samo ja, nego čitavo čovječanstvo ovakvih kakav sam ja, i svi mi, Kamilo?

Kao da ne razumije što namjerava ovaj da postigne svojom pomalo prenapetom halabukom, Kamilo je pogledao Joju s iskrenim čuđenjem. U punoj neizvjesnosti, čime li ga još ne će obradovati njegov luckasti krigskamerad, koji je, krijući pod crnom tkaninom čitave pakete raketa, oduvijek volio da stiže kao pravi čarobnjak, Kamilo je svome gostu skromno, jedva čujno, uputio sasvim tiho pitanje, »da li doista sve to tako ozbiljno misli, jer, ako se ne šali, on ne bi znao što da mu odgovori, pa tek valjda nismo u nekom đačkom književnom klubu da se pravdamo što zapravo literatura ima da bude, smiješno...«.

– A što, kako ozbiljno, ja da ne mislim ozbiljno, a po čemu ne, iznenadio se Joja kako netko uopće može posumnjati u ozbiljnost njegovih riječi, očito ne poimajući svu duboku logiku njegova uvjerenja, i kako uopće može da postoji netko koga čudi da on nije poklonik ovog ukletog Genija? – Čovječe, u ovom čitavom smušenom opusu nema ni jednog retka koji bi se mogao ozbiljno, kažem, ozbiljno, no, dobro, recimo – ozbiljno filozofski braniti? Ne znam da li je ova škrabanija »literatura«, ali da filozofija nije, za to jamčim svojom glavom,

– Ma dobro, ja sam za sve, pak i za najbizarniju slobodu misli, pa čak i za ekstravagancije, uznemirio se Kamilo, ali, ipak, oprosti, za ovu vrstu razmatranja potrebna je najminimalnija doza poštovanja!

– O, molim te, a zašto da metanišem pred evidentnom bedastocom?

– Kako, tek valjda ne ćeš htjeti da mi sugeriraš da to govoriš zaista ozbiljno, a ako je ozbiljno, onda je svaka daljnja riječ jalova. Ne, na ovaj način ne ću da razgovaram dalje, prekinuo je Kamilo Joju, i, zaputivši se do stola spram kutije sa cigaretama, zapalio je nervozno prvu, pa je ugasio, a zatim, slomivši dva-tri drvjeta, zapalio odmah drugu, izvoli, zapali i ti, molim, ponudio je Joji srebrnu kutiju sa cigaretama, ali se ovaj zahvalio učtivo, »da je prestao pušiti na robiji, blesavo, trapistički, da bi sebi samome dokazao snagu karaktera, glupo, hvala, ali ne puši mu se doista«, i tako je u šutnji ispalo kao da će se tanka nit prvoga sastanka prekinuti uprkos ovom duhanskom pokušaju pomirenja.

Da prevlada upadicu s odbijenom cigaretom, Joja je ponovio s nešto pomirljivijim tonom, »kako ne razumije zašto se Kamilo toliko nervira, pa dobro, jedan misli ovo a drugi ono, a on tako misli kako misli, eto, čitav ovaj Nietzsche nije ništa drugo nego, pa

hajde-de, dopušta, lirska proza, ono što se zove crtičarenje, želi li se stvar nazvati baš pravim imenom, pomalo i klinički slučaj, dakle ne pretjerano zanimljiv slučaj seksualne nehigijene, to je sve, ali ozbiljna filozofija, a to je njegovo uvjerenje već davno, to nije, ne, bogami, Kamilo, vjeruj mi, ne, to nije...«.

– A što je po tebi »ozbiljna filozofija«, sa jetkim prizvukom negodovanja odmahnuo je Kamilo rukom, kao da odlučno otklanja svaku i najmanju mogućnost da se ovo loptanje najispraznijim frazama snizi do kompromitantnog pojednostavnjenja ovih višemanje ipak nejasnih pojmova. – Ne, ne, na ovaj način nema smisla da se nadmudrujemo kao da smo još uvijek u četvrtome razredu gimnazije, i, doista, da prekine bilo kakvu repliku, on se, zgnječivši uzrujano u pepeoniku zadimljenu cigaretu, prošetao dvoranom i zaustavio pod Mikinim božićnim drvom. Tamo, pod vitkom omorikom, pod slapom vlažnog planinskog mirisa, što se slijeva sa bogatih smrekovih grana, preopterećenih čokoladom i blistavim staklom, zapalio je iznenada jednu kao krv crvenu svjećicu, a zatim je istoga trenutka uduhnuo da bi je isto tako nesabrano ponovo zapalio, a zatim, kresnuvši nervozno žigicom, počeo je da pali redom još nekoliko svjećica raznobojnih, bijelu, modru, žutu, drugu, treću, petu, i tako ostao promatrajući uznemireno potitranje plamčića na mirišljivoj, bujno zelenoj rosnatoj smrekovini, a to je potrajalo izazovno, upravo nepristojno dugo. Osjetivši pretjeranost svoje poze, počeo je isto tako nesabrano gasiti one jadne svjećice da bi se obavijen plavim oblakom od stearinskog dima vratio do svog ostavljenog gosta, koji je čitavu tu nervoznu šetnju pratio, moglo se primijetiti po ironičnom smiješku, sa potpuno ravnodušnom, upravo samouvjerenom uzvišenošću.

– Dakle, što je, jesi li skuvao svoju zaratustrovsku klin-čorbu, a koji ti je đavo, razdražljiv si kao da si u drugom stanju, filozofija je, burazeru moj, po meni, kad se čovjek ne uzbuđuje, ne živcira, to jest kad reagira razumom, a ne emotivno, to je filozofija po meni, ako baš želiš da znaš što je filozofija...

„Sad će mi još čitati lekciju što je filozofija i kako se imam ponašati“, ponovo je odmahnuo Kamilo nervozno i stupio do zida da vidi šta je s tom prokletom strujom, a kad tamo, kvrcnulo je porculansko dugme i dvoranu je zapljusnula kaskada srebrne magnetske svjetlosti sa starinskog mletačkog svijećnjaka. Bio je to bogati luster drevne ladanjske župne crkve svete Ane, kojoj su Emerički bili vjekovima kolatori, pak je gospođa Hortenzija, prilikom potresa devedesetih godina, kad je Sveta Ana dobroano stradala, tek što se nije srušio krov sa naherenim tornjem, prilikom obnove božjeg stana, poklonila crkvi nov novcati bečki fabrički svijećnjak, a ovu

venecijansku starudiju prenijela u Jurjevsku opirući se postojano elektrifikaciji, što je postalo trajnim izvorom spora u ovom inače mirnom domu. Tek poslije smrti svoje supruge, Presvetli je na sugestiju generalice Amande uveo struju, tako da su pod samim staklenim obručem montirali nekoliko staklenih krušaka i jednu tamnonarančastu loptu koja je obojadisala prostor intimnijim, toplijim tonom, što je po Amandinom aranžmanu djelovalo nadasve dekorativno.

Iz smeđe polutmine, u blistavoj svjetlosti što je sinula oštro, iznenada, izronio je čitav mračni prostor dvorane u potpuno novoj rasvjeti, a ono strano bradato lice, u gruboj mornarskoj košulji, što se razvaganiilo u naslonjaču kao umoran putnik koji se protegnuo s ispruženim nogama, prikazalo se u gruboj, neodgojenoj spodobi kao prikaza iz davno nestalih dinamitarskih dana, kad su praskale Žigmanove bombe, a čitav grad noćima odjekivao od urlika razjarene svjetine, uz zveket stakla i grmljavinu konjskih kopita po tihim gornjogradskim ulicama, kad su gričkom tvrđavom oko banskih dvora krstarile eskadrona mađarske kavalarije. „Satkan od dugogodišnje bolećive čežnje za djetinjstvom, fantom od Joje lebdio je u Kamilovoj uobrazilji kao priviđenje smionosti i snage, kao stvorenje koje nije od ovoga svijeta, a, eto, u stvarnom dodiru s ovim natčovjekom pokazalo se poslije devet godina, da je taj neukrotivi dječak i onda, prije devet godina, bio isto tako tvrdoglav i nametljiv, isto tako izazovno autoritativan, da, zapravo drzak, kao i večeras. Gramatiku i aritmetiku, francuske i grčke nepravilne glagole i talijanski (»bandiera rossa trionferà«), sve to imao je Joja u malome prstu, kao što je jedini znao u čitavome razredu Saint-Justove govore, i zašto je smrtna osuda, koja je prikratila Mariju Antoanetu za njenu kraljevsku glavu, bila juridički potpuno opravdana, fantom u svakom pogledu čudnog karaktera, koji je točno, u svakoj prilici, znao što sve treba metodički poduzeti da bi se podmetnule dinamične patrone pod Korpskomandom, kako se treba sprijateljiti sa Maksom Vandekarom, sinom aktivnog daljeslužbujućeg stožernog narednika, vatromeštra Vandekara, koji je stanovao u Korpskomandi kao nadzornik i domar bivšeg isusovačkog kloštra, kako treba Maksa podmićivati kremšnitama i finim švedskim udicama i bambusovim trskama, jer je Makso strastveni ribič, kako treba kod Maksa odlaziti na šahovske partije da se tako kamuflira slobodno prolaženje kroz portu Komande, uvijek pod strogom stražom, i, uzme li se pravo, njegov Stari nije imao baš posvema krivo, a tako je doista i bilo, da se Joja svojim neodoljivim

svojevremeno nametnuo Kamilu za neku vrstu vodiča ili, još bolje, kapetana slobodne plovidbe, koja je počela s otkrićem Martinih sisa i sa progonoštvom u Hungaricum."

– Pa dobro, čovječe, pitaš me šta je to filozofija i hoću li biti pošten, a naučio sam od svoga Jove Žeravice, da više vrijedi prst hajdučkog obraza nego tri aršina site guzice, dakle, hoću li biti zaista iskren, brate, ne znam, šta je to filozofija, ne znam, priznajem, ali da ovaj tvoj Zaratustra filozofija nije, za to dajem glavu, tako je to, samo te molim da se ne nerviraš, da se smiriš, izvoli, da sjedneš, skočio je Joja sa naslonjača službouljudno, vojnički subordinirano, da ponudi svoje mjesto gospodinu lajtnantu, očito nesklon da bi se ovaj razgovor završio nervoznom šetnjom kao prekidom diskusije o tako važnom pitanju kao što je filozofija.

– Nietzsche, po tebi, dakle, to tvrdiš apodiktički, nije filozofija, dobro, uzмимо da je tako, a ja te molim, budi ljubazan, navedi mi neko filozofsko ime koje to, po tebi, jeste!

– Kažem ti da ne znam, ali ipak, vidiš, jedno znam: Nietzsche nije!

– A Schopenhauer?

– Ma kakav Schopenhauer,

– A tko onda?

– Ako baš želiš da znaš tko, molim, Marx!

– A tako, Marx je, po tebi, filozofija?

– Kažem ti da ne znam, ali spram Nietzschea svakako,

– A molim te po čemu?

– Po čemu, po erudiciji, šta ja znam, po akribiji, po metodi, po dijapazonu, ako hoćeš, univerzalnom, uostalom, ne znam, nije mi jasno, ali toliko vidim ipak, molim, bez ikakve namjere da izričem neku grandelokventnu ocjenu, Marxova aparatura, njegovo impozantno baratanje činjenicama, ratovima, ekonomikom, politikom, to nije nikakva igra za lijepe duše, to nije dekadentna lirika, to nisu metafore, to je statistika,

– A tako, statistika, statistika je, po tebi, filozofski kriterij?

– Dakako, nego što, valjda ne lingvistika ili sintaksa?

– Ah, pa da, naravno, pa jasno, dakako, dakle, vidiš, e, pa da, Marx, kao primjer statistike, dakako, a Nietzsche nije statističar, nego helenist, ignorantska bluna, što, na to, vidiš, ne bih ni u snu bio pomislio, to je neobično mudro, nema šta, no, dakle, dobro, može i ovako, ali vidiš, čekaj, pa daj mi da kažem što mislim, čuj me, tko nema sluha da čuje da je Nietzsche, sav kakav jeste, samo metafora, jer njegove riječi nisu drugo nikada bile i drugo nikad

nisu ni htjele da budu nego isključivo samo metafora, e, pa sada netko tko je za statistiku, taj je za ovu vrstu poetike amuzikalan, pa neka bude ljubazan i neka ne puca po metaforama, jer nema pojma o čemu se radi, dragi moj,

- A šta će nam metafore danas, nismo na satu poetike, odnio je vrug sve poetike i sve metafore! Jedino što danas važi to je statistika: toliko i toliko milijuna mrtvih, toliko i toliko milijuna bruto registarskih tona potopljeno, to je barem jasno,

- Odnio je vrug sve metafore, dakako, odnio ih je, a pitam te koga nije? Misliš li ti da Marxa i njegovu statistiku vrug nije odnio?

- Ne kažem da nije, ali, eto, ja sam ipak toliko principijelan te se opirem blesavom kultu svake prozirne pseudogenijalnosti! Ova tvoja provincijalna filistarska dušica Marxu ni šupucer ne bi mogla da bude, ako hoćeš da čuješ, tako je!

- I ti, koji čitav nisi drugo nego jedna romantičarska metafora, ti se buniš protiv Zaratustre? E, moj Joja, ne ću da ispadnem kao zanovijetalo, ali sjeti se, kad smo palili one Žigmanove žabice, na sva moja zanovijetanja da je onaj naš vatromet nažalost samo metafora, a ni tvoje patrone da nisu drugo, ti si citirao onu Mojsijevu sjajnu vatru koja će spaliti svakoga tko sumnja u dinamit!

- Jeste, bio sam uvjeren da se narod može voditi samo dinami-
tom, a ti si opet bio zaljubljen u svog danskog princa, upravo tako kao danas u Zaratustru, chacun à son goût!

- Ne poričem, ljubio sam svog danskog princa iznad svega, pa ipak sam i ja zapalio nekoliko tvojih patrona, zato su te i podmitili da bi prestao da me kompromitiraš, da me oslobodiš od svoje fatalne hipnoze, moji bi bili pomrli od panike da su znali da krijem tvoje eksplozive pod njihovim krovom, moj Stari nije mogao da vjeruje da bi njegov sin mogao da misli vlastitom glavom, zato su te i korumpirali, a sve je ipak bila samo metaforična dječaćka igra!

- Pa da vidiš, nije sve ono bilo baš tako metaforički, oprosti, ispalo je glupo samo utoliko što nije poletjela u zrak čitava madžarska Direkcija, ispalo je glupo, jer se za onu našu, dobro, neka ti bude, dječaćku igru nije našla čitava kompanija takvih viteških dječaka, ali zamisli da su počele da lete nebu pod oblake sve madžarske Direkcije i sve carske Korpskomande, i svi kolodvori i svi mostovi, a naročito onaj na Dravi kod Đekenječa, i sve gimnazije, i svi telefoni, i sve policije, i bolnice, i kancelarije, i uredi, i kani-
oničke kurije pa i Katedrala, ne, Katedrala ne, to je Žigman pametno spriječio da nismo stavili patrone u sakristiju, to ne bi bilo popularno, da je, dakle, planulo sve, doista sve, kao što smo mi pla-

nirali, i to ne samo kod nas, kao što smo bili planirali, nego po čitavoj Evropi, Milčo, tako ti boga, šta misliš, ovaj rat ne bi bio buknuo tako glupo kao što je buknuo?

– »Čitava Evropa«, to je fantom, što se »čitave Evrope« tiče, pitam te, a kome je ikada u ovoj današnjoj »čitavoj Evropi« palo na pamet da radi s dinamitom, prema tome, ne znam šta bi bilo s ovim ratom u onom slučaju da smo bacili u zrak, ako hoćeš, i onaj tvoj most kod Đekenješa, ali da je ovaj rat buknuo ovako kako je buknuo, kretenski, dakako, nema sumnje, danas, iz ove retrospektive, evo što mislim, barem tako mislim danas, da se kod ovog požara ne može reći kako i mi nismo imali svoje prste. Sjeti se samo Frana Supila o velikom historijskom danu, »kad naš narod treba da položi svoj historijski ispit«, sjeti se samo njegove parole o »transformaciji«, pa zatim Zagreba, Cuvaja, Skerlecza, Devetstodvanaeste, Devetstotrinaeste, pa na kraju i Sarajeva! Treba biti pošten i priznati, odgovori, što nam je bio ceterum censeo, da se obori ova stara babilonska kurva od Kartage, bez obzira na posljedice, nikakvo sredstvo nije nam izgledalo na odmet, je li to istina?

– Trči, bato moj, ponekad zec, a ponekad opet i pas, a nije trka baš uvijek jedna te ista, a da je zlo ono čemu se uvijek nadati valja, to je jedina istina, a nju sam naučio po srbijanskim zatvorima; tada sam se već bio dobrotno otriježnio, te se ne bi moglo reći da sam aplaudirao kad je stigla depeša da su u Sarajevu »oba konja parnula, konj i kobila«!

– Marxa je odnijelo Sarajevo, a mi smo već davno prije Sarajeva halabučili da je Marx kroatofob, pangerman, to su nam bili aksiomi, za nas to onda nije bila filozofija, i ako je netko samo spomenuo njegovo ime, izviždali smo ga da je austrijski agent-provokator!

– Znači, po tebi nije trebalo pucati?

– A po tebi, da?

– I da i ne, šta ja znam! Trebalo je u svakome slučaju znati šta se hoće, a ne čitati Nietzschea! Alija i Baliija, dva lješnjaka orahu vojska, a nama su solili pamet Nietzsche i Marx! Tmasta ova naša prokleta kuća, a u njoj dvije jadne užezene svijeće, slaba utjeha od jedne i od druge, bogami, a zna se da mrtav mrtva nositi ne može, to je govorio moj drugar sa robije, hajdučina pusta, Haralampije Pijevac, koji je kao mećava vitlao čitavom Šumadijom na strah i trepet sreske policijske štenadi, ti boga živoga, što, a po tebi, dakle, nije trebalo pucati nego pisati članke o tangentama u »Barjacima« gospođe Ane Borongay?

– A odakle opet to znaš, protrnuo je Kamilo kao da se našao na nekom perverznom ispitu savjesti, jer, dakako, i to je bilo jedno od Jojinih naročitih svojstava da je iznad svega volio njuškati oko sakrivenih kaptolskih tajni pa je tako i Kamilo bivao upućen u sve zakulisne skandale po kuplerajima i po kanoničkim kurijama oko Kožarske i Opatovine.

– Imam ja svoju metodu, tek se ne može pretpostaviti da sam stigao u slijepo, neupućen s kime ću imati čast, nasmijao se ugur-suski Joja, jer da se nije uortačio sa kurjacima već davno, gdje bi mu bila glava, te nije valjda magare da čeka da naraste trava, pak je tako stigao do jedine svoje adrese spreman, a to je jedino i najglavnije da čovjek bude spreman, kao što kaže Hamlet, a barem Hamlet spada u Kamilove ideale, ali, mili moj, revenons à nos moutons, da li je trebalo pucati ili ne, jer, po tebi, per analogiam, i od onog našeg puckanja, bređa gora – rodio se miš, što?

– U posljednjoj konzekvenciji drugog izlaza čini se da ipak i nije bilo, ali što se Srbije tiče, to su bile naše krive pretpostavke, a, eto, danas ni Srbije više nema . . . Ono što smo od Srbije očekivali bilo je naivno! Jadna Srbija! Sve ono od 1912 već je bilo iznad njene snage . . .

– A ti, čini se, plačeš nad njenim grobom?

– Ako plačem, plačem nad našim vlastitim grobom!

– Smrt mnogijem prkna puni, a nad vlastitim grobom nitko živ još nije plakao, koliko pak ja mogu prosuditi, mi smo još uvijek živi, čovječe, a što se našeg pucketanja tiče, mutljag bučka u tikvurinama otkad ima svijeta i vijeka, i koliko god to paradoksalno zvučalo, čini mi se, oprosti, ali takva mi je impresija, u tebi se još uvijek povampiruje UIS, a vidiš, što se mene tiče, o UIS-u stekao sam svoje beskompromisno negativno mišljenje, upravo uvjerenje, UIS bila je kobna pretpostavka, nemaju ta gospoda regicidi nikakve druge ideje u svojoj oficirskoj glavi, nego samo epoletuške!

– Oho, nisam znao da kukaš što su pale kraljevske glave,

– Ne kukam ja za kraljevskim glavama, dragi, ali ne skida se kruna s jedne, da bi se nasadila na drugu, to nije nikakav princip, to je biznis! Ponavljam, UIS spada među naše krive pretpostavke, a to je dokazao i ovaj rat! Gledao sam ja ovaj rat iza požarevačkih kulisa kako se tamo ratovalo, sokole moj, uostalom, treba da se i o tome porazgovorimo, svakako, metodički, trebalo bi zapravo da sastavimo nekakav registar svih tih pitanja, a ovamo spada i Sarajevo, dakako!

– Da Ohrana ima svoje žarače u ovoj našoj vatri mnogo solidnije nego što smo to mi, to se meni objasnilo već oko Bregalnice, ako se o nama uopće može govoriti kao o nečem egzistentnom! Mi smo bili i ostali quantité négligeable!

– Nije naročito teško biti mudar poslije izgubljene igre! Zvekećući UISovskim lancima, majku im ljubim razbojničku, ja sam u vrijeme Sarajeva bio već potpuno oslobođen od svega što ovaj tvoj Zaratustra zove nacionalizmom rogate marve...

– Ha-ha, citiraš Zaratustru, a proglasio si ga majmunom,

– No, dobro, vic ovamo – vic onamo, ali ozbiljno, bez šale, pa ipak, Nietzsche i Marx ne mogu se usporediti ozbiljno, jedno je feljtonistika, a drugo socijalizam, jedno je socijalistička politika, a drugo kundak!

– Što mi dociraš? Kad nešto čitam, valjda znam što čitam, hvala ti na poduci! Ležao sam između života i smrti baš oko Sarajeva, ne imajući već nikakvih iluzija, a sad ću opet ispasti (iz perspektive mog Starog), da me remorkiraš, da te slijedim kao trabant, a, eto, već ljeta 1913, neposredno poslije Bregalnice, uzeo sam u Beču i u Pešti inicijativu da se sazove Kongres Omladine na bazi socijalističkih principa, u tom smislu poslao sam onim balavcima svoje teze, a što se desilo, bio sam stavljen pod istragu, difamiran kao politički sumnjivo lice, a moja teza bila je da je našem romantičarskom nacionalizmu odzvonilo i da je socijalizam jedini mogući put!

– Da, da, to je veoma lijepo, samo bi trebalo jasno i glasno definirati što je socijalizam, ili, još egzaktnije, što bi socijalizam imao da bude! Po meni, vidiš, socijalizam danas je kundak, klin klinom, a kundakom oba, samo to je socijalizam danas i ništa drugo, a tko to ne vidi, mulac je i njemu uzicu na gubicu!

„Šta ovaj tu mene davi svojim kundakom”, ogradio se Kamilo u mislima od nametljivog gnjavatora, sjetivši se staroga Kamratha kako je Stari na večeri kod Gundela bio zinuo kad mu je Kamilo stao u vezi s ovim ludim ratom raspredati svoje prognoze, kako se u ovome ratu javlja novi faktor, defetistička svijest ratničkih masa, a sad mu ovaj tu otvara nove poglede na socijalizam, a da progovori kako i on o svemu tome isto misli, a ovo dječjačko nadmetanje, tko igra ulogu proroka i preteče a tko ne, kako baš nekakvog smisla nema, pričinilo mu se duboko ispod dostojanstva, a opet da popusti, ne bi imalo svrhe, jer bi ispalo kao da se stidi Zaratustre, a za to ne vidi ni najmanjeg razloga.

– Pustimo sad socijalizam i Marxa! Ne razumijem kako se može ne priznati da su Marx i Nietzsche varijacija na istu temu, kada je očito da se radi o pobuni protiv imanentnog stanja negativnih fakata jučer i danas, i kako se ne može pojmiti da Nietzsche može postati utjehom usred ove moralne glavobolje koja muči danas svako inteligentno biće, a da u tome nema nikakva protuslovlja, to ne vidjeti, znači biti slijep i gluh.

– Što se Marxa tiče, Marx se može uzeti kao lijek, to priznajem, ali jedva da djeluje, ogradio se Joja, samo nas bog općuvaj marksističkih kurfušera, ima ih kao rakove djece, svi plaze unatraske, imao sam ih čast upoznati u Trstu i u Milanu, no, dobro, a ja, uostalom, danas, kakav sam, nisam ni za Marxa ni za marksiste, nego za kundak, za kundak i ni za što drugo, i, kao što rekoh, eto, to je moj marksizam, tko mene kundakom, ja njega kundakom po glavi, a što se tiče tvog Zaratustre, ostajem strog i neumoljiv, to je metafora, i ako se po tebi radi o varijacijama na istu temu, onda je Marx varijacija, dopustit ćeš ipak, stvarnija, suvremenija, u izvjesnom smislu moralno više odgovorna, u svakom slučaju dostojanstvenija, u jednu riječ, monumentalna, baš doslovno aere perennius . . .

– Kao Mojsijev Dekalog, tako neljudski imperativan, ovako ili nikako, a sve ostalo što nije u Deset zapovijedi smrtni je grijeh i obožavanje buržoaskog Zlatnog Teleta, to je Marx, a kao literatura, oprosti, gnjavaža, a ne aere perennius,

– Pa nije riječ o literaturi, nego o politici,

– A kod Nietzschea ne radi se o politici nego o literaturi, čovječe, i to o dobroj literaturi! Dobro, ako je po tebi Marx politika, pitam te a gdje ti je danas ta njegova politika? Marksisti pucaju danas jedni po drugima kao divlje kolonijalne čete sa ekvatora!

– Pucaju, dakako, pa i ti si pucao, i ja sam pucao, dakle pucao, a budem li se ponovo našao u prilici da po meni pucaju, pucat ću i opet, šta mi preostaje drugo nego da pucam, ali ne gnjavim svijet oko sebe da je svanulo zato, jer sam ja kukuriknuo, i da je bog umro zato, jer sam ja prvi navijestio svijetu da je mrtav! Preuzetno, brate, napeo se kokotić iz svega glasa, od krešte do mamuza, kukuriku, bog je umro, čujte i počujte narodi i puci, alal mu vjera i to bješe burevjesnik, nema šta, a oko njega uskvocalo se i uskokodakalo čitavo jato kokošarskog svijeta, pak što, puče puška i nestade tog pjetlića kao pilenceta, a sad ga, čujem, Švabe nosaju po svojim telećacima, bubajući ga napamet kao pangermanski Exerzierreglement, sjajno, i to mi je ateizam, samo se pitam, gospodo zaratustrovci, vi ste neka ateistička elita, što znači uopće fraza da je bog umro? Koji bog i kakav to božji bog? »Sumrak bogova«, pa to je dobar naslov za operu, to da, jer ono što su ljudi vjerovali ili što još i dan-današnji vjeruju da je bog, to nije nikakav bog, nego kundak, razumiješ li, ništa drugo nego kundak, i tu treba da se izgovori prava riječ na pravom mjestu, kundak i antikundak, to je moja filozofija, tako je to, mili moj, a sve ostalo je dekadentni galimatijas!

To su sasvim jeftini žetoni, dragi! Što se mene tiče, pitam li se po savjesti, tko je bio taj od koga sam prvi put čuo neke stvari, tko mi je dao prvi poticaj te sam uopće počeo razmišljati o raznim svetinjama kritički negativno, to jest obratno od onog što se razmišljalo oko mene, tko me je ohrabrio da o konvencionalnim lažima progovorim slobodno, do samouništavajućeg gledanja u oči samome sebi i okolini podjednako, tko mi je oborio sakrosanktnu vjeru u nauku, na primjer, u filozofiju, na primjer, ili u moral i tako dalje, tko me je uzvisio do kritičkog pregleda preko čitave slaboumne, pseudomoralne smjese u kojoj se davimo, tko mi je dao snage da povjerujem u vlastitu pamet, da se utješim kako nisam rođen kao kreten te sam se usudio da povjerujem kako i u mojim vlastitim mislima ima neke logike kada o nekim očito negativnim pojavama sudim odvojeno od onog što su me naučili ili od onog što je rentabilno, e, pa dobro, pitam se, oprosti, čekaj, ne upadaj mi u riječ, pitam se, a tko me je, uopće, podržao da nisam klonuo, tko mi je nadahnuo snagu da se nisam izgubio kao nastrana luda, tko mi je pomogao da se snađem i to, molim, tako je bilo, naglašavam, prije Marxa, tko mi je uopće poslužio kao propedeutički kurs za – recimo – socijalističko gledanje, ako to nije bio Nietzsche, i, prema tome, kako god on kukuriknuo, njegov se glas čuo i probudio me, i ne samo mene, nego nas četrdeset puta po četrdeset tisuća koji smo povjerovali da sviće, a da nije svanulo, to nije dokaz njegove slabosti! Dobro, priznajem, svanulo nije, pokazalo se u okviru ove današnje sramote, da još uvijek vlada mrak, ali to ne znači da jednog dana ipak ne će svanuti, sviće u smislu njegovog navještenja, i to na planu intelektualno-moralne savjesti, mislio ti o tome kako te volja, to je nepobitno, samo još to da ti kažem, ako je Nietzsche pilence koje slijepo pijuće tek što je prokljuvalo ljušku, e, onda sam i ja takvo jedno slijepo pilence i, prema tome, svaka tvoja iluzija da bih mogao pratiti, dopustit ćeš mi jednu metaforu, orlovski uzlet tvojih misli, punih prezira za takvu mizeriju kakva sam ja, ostat će ti jalov napor, dragi, pardon,

– Bitte gehorsamst, Herr Leutnant, he, he,

– A što će ti sad opet to,

– Pa ništa, osjetljiv si kao frajla, opalio si mi zaušnicu, pa ništa, kažem, dobro, priznajem, tri poena za tebe, to,

– A ti meni nisi očitao bukvicu, ono su možda bili komplimenti?

– Nisam tako mislio, i što sad, hoćemo li se nadmudrivati o bon-tonu?

– Već po drugi ili po treći put što me apostrofiraš, moram da ti kažem, na način nespojiv s najelementarnijim osjećajem takta, a to, dozvolit ćeš, postaje pomalo i dosadno,

– Kamilo, srce moje, moraš to da razumiješ, odvikao sam se ja, brate, da s oficirima govorim na ravnoj nozi,

– Pa dobro, pa kakav sam ja oficir, do vraga, to te pitam?

– Nikakav, i to je bilo glupo s moje strane, dakako, oprosti, ja stojim mrtvo mirno – deinde cadaver – pred krvnicima i tamničarima već pune dvije godine, ja sam galijot admirala Tegetthoffa, stižem ispod palube jedne carske oklopnjače, razumij to, ne snalazim se, mislim da sanjam, te ne znam, na primjer, kako ću se ponašati spram tvoga tate, hoću li mu poljubiti ruku, a ja, vidiš, osjećam neodoljivu potrebu da mu poljubim ruku, bez obzira na to što će misliti da sam poltron, svejedno uostalom, ima situacija kad i poltronstvo ispada samo kao znak iskrene zahvalnosti, a on mi je bio i otac i majka, i nikada ne ću zaboraviti šta mi je značila njegova utjeha kad su me u Glini prvi put gurnuli u kažnjeničku čouju! Kako mu ide, nadam se da on još uvijek gleda »činjenicama u oči«, »pođimo od političke realnosti, djeco«, to je bilo njegovo sine qua non kad smo se natezali oko Khuena, ima on, brate moj, svoju »Lebensphilosophie«, Geniesser je on, a šta se to desilo sa gospodom mamom, pa ona je bila još relativno mlada?

Osupnut, što je Joji poznato da mame više nema, „od koga je već mogao doznati da je mama umrla, čudno, on Joji nije uputio nikakvo pitanje“, sav uvijek podjednako iznenađen da se o pokojnicima govori ravnodušno kao o stvarima, i tako je počeo o majčinoj smrti kao o nekom davno zaboravljenom događaju, »da, da, nije bila stara, bila je relativno mlada, u četrdeset i četvrtoj godini, pankreas, dijabetes, srce, nervi, a Stari, hvala bogu, uznemirio se nešto poslije mamine smrti, kuburira sa šećerom, ali sada je dobro, a mama je pobolijevala zapravo već od Hungaricum«,

– Žao mi je, zaista žalim, Kamilo, ti znaš koliko sam volio tvoju mamu, što da pričam, o ovoj vašoj Jurjevskoj sanjario sam godinama i moj povratak pod vaš krov, kao da sam se vratio doma, svojoj mami, baš doslovno kao Petőfi

*Egész úton hazafelé,
azon gondolkodám,
hogy Jogok megszólítani
rég nem látot anyám,*

a, eto, i ona je otputovala...

– A gdje si, pak, vraže jedan, naučio madžarski, raznježio se Kamilo razdragan najnovijim Jojinim trikom, jer je Petőfijev lar-

moyantni stih citirao sa suzom tako toplo, tako familijarno, da se Kamilo predao sugestivnom šarmu iskreno nabujalog osjećaja i, pruživši mu ruku, privinuo ga srdačno, i tako se napetost između starih drugova rasplinula u intimnom proplamsaju srca.

– Gdje sam naučio madžarski, čudna mi čuda, a gdje bih nego na Rijeci, radila je tamo u štampariji jedna mala Peštanka, Magda, kao ulagačica, i tako s Magdom nije mi bilo teško, imala je grudičice kao dvije tvrde breskvice, dosta sam se nasrkao breskovače s onih Magdinih durancija, a moja memorija još uvijek nije zatajila, kao jezik papige, bla, bla, bla, pa zar nisam važio kao neka pelda od vunderkinda, uostalom, tako bismo mogli lajati beskonačno, jer šta se to sve s nama nije desilo, idi do vraga, a ti se tu još nerviraš što si lajtnant, a što si ako nisi lajtnant, baš si glup, a gdje su oni divni dani, no, u redu, svaka čast Zaratustri i marksizmu, ali ja, brate, nisam okusio ni mrve takoreći četrdesetiosam sati, i da sam kralj poklonio bih čitavu svoju kavaleriju za jednu safaladu, ili još bolje za deset deka jegervuršta i kriglu piva, o, bože, u srbijanskom reštu nagladovasmo se, brate, deseterački, gladne oči, besanica pusta, a kako buknu ovaj ludi rat, gladan trbuh, bolest najstrašnija, pak smo kao Arnauti kuhali kašu od bajatog leba, a ja sam, zarađujući neku bijednu paricu kao čata, kupovao šećer i taj nam je služio kao lijek, a sada dolje, u Puli, gnjile srdele iz vode i palenta od pljesnivog činkvantina bez kapljice ulja, te sam sav otrovan od prokletog kruškovca na tanka crijeva, te moram priznati, vrući jedan čaj s rumom i sve što već k tome paše, dakako, ne bi bila loša ideja, a u Požarevcu jedna od mojih najmilijih sanjarija, kojom sam se uspavljivao, bile su Martine masne, vruće, nonplusultra palačinke.

Kad je mala Suzana, ostvarivši takoreći u tren oka Jojinu plemenitu ideju, neobično spretno servirala užinu, dovezavši sve ono suvišno, zvečeće, blistavo srebro sa porculanom i kolačima, one makazice i žličice i tanjuriće i košarice sa biskvitom, pak pečene žemičke i putar i med, pa čak i par vrelih kranjskih kobasica, u engleskim kolicima, tiho, nečujno gospodski, na gumenim kotačićima, zaokupljen masom divnih stvari, s očito nehinjenim tekom, u trajnoj dilemi da li da se odluči za kifle ili za engleski pekmez od naranče, Joja je prasnuo u smijeh, »kako ga je neki Melentije, zapravo otac Simeon, navodno odbjegli grčki arhimandrit ili monah iz jednog makedonskog svetogorskog ruskog manastira, u svakom pogledu sumnjivo lice, suđeno na robiju zbog silovanja nekih djevojčica, neprestano gnjavio zašto jedni našijenci, latinske

vjeroispovijesti, žele svojim bližnjima na francuski način, *bon appetit*, a drugi opet, pa ruski, *prijätna*, pa kad su žvakali one pomije robijaške, zadirkivao bi Arhimandrit Joju da nema apetita, *vy njičevo nje kušaeće, pačti njičevo nje kušaeće, nada kušac*, Joakim Gašparović, vama je moralna snaga u opadanju, bog je nama naredio da se gostimo, da pijemo, da bludno griješimo, da se kajemo za naše grijeha, vama će se dobro raspoloženje vratiti s fazanskom pečenkam i čašom ciparskog vina, a tu su grčku pope-skaru objesili mađarski husari, jer ga je netko među njima evidentirao kao lopova, koji da je u Vršcu zaklao jednu staru trafikan-kinju prije pet ili šest godina, no dobro, bog mu daj duši lahko, tako je to bilo«, raspričao se Joja iskapivši čitavu tejeru s rumom i oborivši dobranu krišku ementalera s parom kranjskih kobasica, »šteta samo što nije bilo luka, pa da se usput vrati na prekinutu temu, da li je bog doista umro ili nije, i kako su sva ova pitanja oko te tužne smrti sasvim idiotska, dakako, i da ilustrira, potpuno isprazno brbljanje o božjoj neegzistenciji kao jalovu apstrakciju, pošto smo svi mi zapravo okruženi nepreglednom gomilom praktičnih bezbožnika, a teško bi bilo otkriti takvog pravednika koji doista iskreno vjeruje u boga«, vratio se na svoga Jovu Žeravicu, »koji mu je vratio vjeru u čovjeka, kako je izdisao prostrijeljenih crijeva sa nekoliko metaka, kad je ono Laza Urošević, upravnik požarevačke tamnice, neposredno pred dolazak Austrijanaca, po-strijeljao desetak robijaša koji htjedoše pod Jojinom sugestijom da se dočepaju oružja, a među njima pao je ranjen i Jovica i iz-dahnua sa kletvom na usnama«.

– Ljudske riječi izvjetruju se kao da nikada nisu bile izgovorene, a pred potomstvom ostaju kao veličanstvena svjedočanstva pameti ili smionosti samo one koje su zapisane po nekim škrabalima, dok neke isto tako mudre i junačke ničije uho ne će čuti nikada, kao sve ono što je govorio Jovo Žeravica, umirući na Jojinim rukama, premda je to bila živa oporuka jednog bezbožnika koji vedra čela prelazi onu granicu zbog koje je Zaratustru hvatala strava neizvjesnosti, jer Zaratustra nije drugo nego samo sjenka zbrke koja je vladala mozgovima polovinom prošloga stoljeća, a netko tko misli logikom Dvadesetoga ili pogotovo Dvadesetiprvog ne može da nasjedne ovim trikovima, to je jasno. Eto, slučaj Jovičine smrti: čovjek umire u klasično čistom ateističkom stilu bez ikakvih nazovifilozofskih kerefeka, a parafraza Jovičinih filozofema samo je blijedi odraz posljednjeg obračuna sa kozmičkim snagama, jer kad je Jovica na-ćulio uši kao pas da bi umirući čuo kako zvone ljubostinjska zvona iz daljine, nije to jauknula iz Jovice nikakva čežnja za vrhunaravnim preobraženjem s onu stranu zla i dobra, nego žalba za blagoslovljenom kapljicom srpske rakijske, za slatkim plodovima zemlje,

za onim čistim, sublimiranim starohelenskim pojmom koji se i u Zaratustrinom žargonu zove »Physis«,

– »Ej, da mi se samo još jednom protegnuti po komušini, pak da samo jednim jedinom uvetom prislušujem kako kaplje ona božja kapljica slatke šljive iz kazana u tepsiju, kao da bruje sveta uskršnja zvona iz daljine, tako milo odzvanja svaka kaplja rakijske o kalaisanu tepsiju, a da zuj onaj bude što sladi, da grlo kazanske lule bude što uže, uze Jovo sićušnu račvastu smrekovu grančicu, zavuče rašlju u groce kazansko tako te rakijska ne bi kapala na rupičicu ždrijela od onog kazanskog rioca, nego baš kao nebeska rosa da rosi niz klekovu grančicu, nevino cmiljeći niz vlaknaste končice od borovih iglica, a Jovica, pijuckajući, druge brige nema nego da sačeka Sunce da odskoči od Kosmaja na tri koplja pak da vazdan rakijsku obilujući planduje i tako sve do svatova, ako Bog da, dakako, pa od svatova do Krsne slave na svetoga Nikolu, e, jest, da, ali, eto, ta ga buva nije ujela i šta mu vrijedi što je inadžijsa bio i ostao, kad, eto, tu će da crkne kao pseto na katancu prokletom, dok ga ladna utroba mačeje zemlje ne proguta kao što ga je i izbljuvala, da je Gospod Bog Savaot satire, kao što je beše i sačinio ama baš ni od čega nego od govna, pak je tako govno i ostala, a mudro mu govoraše njegov deda, naprednjačina vajna, sa bijelim suknenim rukavima opšivenima crno, na arnautsku, kad mu je Jovica kao balavče punio glavu o radikalnoj buni, kako će radikali da ispraše turove Obrenovićima, jer Karadordev unuk samo čeka da se vrati kao odžaklija pod svoj krov, što mu ga oteše na pravdi Boga, a stari sve klima, čudeći se, a svaka druga mu bi, bora mi, akobogda, neće biti da je tako bilo ko što ti lažeš, mangupe jedan, već je Crni Đorđije svoju ludu glavu izgubio kao hajdučina, zakonom oglašena, brate, a tako ćeš i ti, ludo dijete, ako Bog da, bora mi, da kojekuda lutaš s ovom svojom ludom glavom, majke mi, raznoraznim stazama i bogazima, dokle te jednoga dana neki sreski oberposro ne bude strpo u okove ili ti kuršum satro u lajave labrde!¹«

– »A šta je, jadan, verno pseto Kraljice Natalije imao, bednu počaru s jednim trulim i naherenim točkom, tavoreći celog veka, pa kad bi svet svraćao sa panačura, zapelo bi poneko čeljade kod one moje stare lude da mu više kao iz samilosti samelje po kilu brašna, a Jovica se kao gologuzo derle verao oko one bedne dedine meljave, slušajući okorelu naprednjačinu kako vazdan obara i psuje radikalske ministre, prevejane Milanove ližisahane i slugekanje, koji proceraše iz zemlje Okrunjenu Glavu, a crko je, magare moje staro, kao kučka bez gazde, Bog da mu dušu prosti, kad je Jovica već zveketao okovima, doživjevi i to da mu unuka osude na smrt, pa ga, biva, u smislu zakona, kao dete još, pomilovaše na doživot-

nu robiju, tako da starome baš niko živ nije imao da pripali samrtnu sveću kao ni onom ludom Atanasiju Kordiću, koji je crko bez svećice, a jatakovao je i krio Jovicu sve pod cenu svoje glave, za dobre pare, jakako, ali jope ipak, eto, skreso je Tasu kao kučku besnu, i ako ima sada da se pokaje, kaje se, prikratio je život čoveku nevinom, blesanu, istina, na pravdi Boga, istina, ali mu je ipak podvalio Tasa, a pokazalo se kasnije, kad je Jovica već bio pao u okove, da je Tasa bio njiov, pa ga nije šteta nikakva i da se ostrvi u svojoj vlastitoj krvi ako Bog da tamo gde je crko . . .

– Pa ipak, to što kažeš, jatakovo ti je godinama i krio te kako je znao i umeo, pa zašto ga ubi, tog svog Tasu Kordića, kada ti baš ništa nije skrivio?

– Jatakovo, dakako, za dobre pare, kako da ne, lepo je to Tasa jatakovo, ali mi je i podvalio na pravdi boga, po planu, bio je njiov, to se pokazalo kasnije u onim policiskim tefterima,

– Podvalio Tasa tebi, ma kako će tebi podvaliti, čoveče, kad je već neko uspeo tebi da podvali, šta pričaš?

– Kako, lepo, t'eto, natento me Taso prokleti da ukradem parčence Svete Koske Svetoga Kralja iz Manastira Vavedenija, i da me tane okrnuti neće, budem li tu jednu kosku prišio u svoj fes, pa ja, budaletina, poverujem Tasi i tako probijem Lavru Svetog Vavedenija, i to noću, sam samcit, a valjda znate šta znači uvatiti se u koštac sa Svetiteljima, te razbijem kundakom čivot i otkinem kosku Kralju Srpskom sa desne svećeve Pomazane Svete Ruke . . . I šta me zapit'o Tasa, drugog jutra, lopuža prevejana, kao biva, za spas svoje duše: jesam li, bolan, popevši se blatnjavim opancima, stupio na Časnu Trpezu, majku mu ljubim, kako da nisam, kad je kišilo i udaraše gromovi te gacah u blatu do grla, ludo jedna', tešio me Tasa, a sad vidim sve namerno samo da me zbuni, jer nije teško zbuniti čoveka čarolijama, ludo benava, okaljao si', veli, Časnu Trpezu i tako češ u pakao', jel'te, a šta sam mog'o, bio onaj prokleti čivot poviše Časne Trpeze ugrađen kao u zlatnom ormančetu iznad ikonostasa, a merdevina, dakako, imao nisam, šta ćete, desilo se, i tako se popeh, dakako, na Trpezu i razgrnuh Svete Mošti iz one zlačane tkanine te otkinuh parčence svete kraljeve ruke, a neka mi baba priši tu kosku o fes, rekoh babi da je pileća da se ne prestravi, babuskara blesava, jer da je znala kako prišiva kosku Svetog Srpskog Kralja bila bi je oborila kaplja s onijeh stopa, i tako ponesoh onu Tasinu kosku kao amanet, ali, jakako, kad ono dva-tri dana potom upadosmo u zasedu, izvrnuše se dva moja drugara, Boško i Duško, kao dva džaka pod plotunom potere, urla hajka za našim petama, čopor žaca i gejačine puste, a meni probi tane u onoj gužvi levi guz, te otkinu dobar komad žive mesine, no i zalepi se

s nekim travama, na psu rana, al', eto, sumnja je u meni stala da gricka, nije li sve to bilo tako rečeno da me Tasa uljuljka i da mi pogasi pamet, i tako, sretnem ja jednoga dana Tasu gde se s volovima vraća s oranja,

– Čo'eće, a što ti ono mene slaga da ona vavedenjska sveta koska čuva od puške, ,jel'te, šta očeš, Jovice, kako da ne', smeo se Tasa, ,čuva, kako da ne čuva', a kako do vraga da čuva, kad, eto, probi mi guzicu uprkos tvojoj koski prokletoj što je nosam kao prava luda tetka u pokladama?

– Ma kako da ne vredi, Jovice, eto, i ja je nosam ušivenu u čakširama već trinaest godina, i, kako vidiš, ni vlas mi nije pala s glave, a proša sam, vala bogu, kroz čuda i pokore,

– E, pa kad je tako, da probamo, čoveče, i tako mu sasuh pun šaržer iz magacinke i izvrnu se Tasa kao govedo, prošišalo ga posred rebara zajedno s njegovom koskom, a ja strgoh svoju i dobacih je Tasi da mu se nađe kad bude stupio pred svoga sveca, i tako se oslobodih one napasti koja me je mogla koštati glave, jer se s onom Tasinom koskom osećah doista nekako sigurnijim, a to je u hajdučkom zanatu najsigurnija propas, kao bog, a sada, eto, umirem, i baš da vidim, šta će Tasa da mi kaže budemo li se sreli, kurvetina jedna, zakleo se svojom Slavom, svetim Jovanom, eto mu svetoga Jovana, nije se rastavio sa zemljom baš čiste savesti, dokusurio sam ga u lopovluku.«

– No, dobro, ova noveleta o Jovici, to je samo usput, kako ima bistrih mozgova za koje je Bog sto posto mrtav pojam pa iz toga ne izbijaju nikakve slave ni katedarske karijere, a o Jovici trebalo bi napisati knjižurinu, jer bila bi golema šteta da se ne otme zaboravu, i ako se ikad budem ponovo mašio pera, bit će to Oporuka Hajduka Žeravice, zavrijedio je, siromah, da mu se podigne spomenik, a sad da se vratimo, gdje smo ono stali, ah, da, ti dakle ostaješ kod tog da je svanulo, pa dobro, recimo da je tako, recimo da je zaista svanulo, ali, brate, sviće na ovome svijetu na razne načine, Sunce izlazi na raznim mjestima, u razno vrijeme, na vrhuncima blista već davno bijeli dan, kad se po mračnim jazbinama još duboko hrče, to je, dakle, vidiš, jedno, a, zatim, sve, pazi dobro, izgovaram bez patosa, isključivo sve što je tvoj dragi Zaratustra izdeklamirao o bogu, o narodu, o narodima, o moralu, o znanosti, o čovjeku, o zlatu i o krvi, o vjeri i o vjerovanju i tako dalje, i tako dalje, zar ne, sav njegov repertoar, dakle, mislim, sve je to izgovoreno ili, još bolje, definirano već davno prije njega, pedesetak godina prije njegovog toliko razvikanog Objavljenja, i kako li se već ne zovu ti po vašim sektaškim bogomoljama tamjanom posvećeni hokus-pokusi, sve to, ponavljam, rečeno je mnogo jasnije, ne tako

pretenciozno glasno, žao mi je, ali ne mogu ne priznati fakta, sve je to već davno napisano, i to ne samo literatski, simbolički, nego s impozantnom neoborivom akribijom.

„Gospodin krigskamerad iz Pule lupa po feljtonistici kao da sam ja neki poklonik blesave feljtonistike i kao da nisam gospođi Borongay godinama zanovijetao zbog njenih feljtona, ovaj robijaš tu raspričat će se, vidi se jasno, o hajdučiji, o tamnicama, o dinamitu, o bogu i o vragu, samo tako, usput, lepršavo, duhovito, on se kao rođena glumčina već u gimnaziji nametnuo razularenoj dječurliji ovom istom nametljivom rječitošću, evo ga, on je slobodan od bilo kakvog društvenog balasta, on je uzvišen iznad dobra i zla u svakom pogledu, neukročena zvjerka koja se, ne birajući izraz, ne stidi ni najbrutalnijih riječi, jer hoće da djeluje kontrastima, on je čovjek luckastog prebacivanja iz krajnosti u krajnost, on ne preza ni pred kakvim posljedicama, on glumi mizantropa, a zapravo je riskirao glavu zbog jednog arnautskog šegrta, on agitira za svoj kundak kao da je neopterećen lirskim slabostima, otporan spram svih sentimentalnih napasti, međutim, vidi se kad govori o tim dekorativnim lažima da je zapravo romantik, koji spram Kamilove pasivnosti zauzima stav ironično nasrtljiv, upravo bezobziran, više od toga, moglo bi se reći, bezobrazan, samo zato da bi dokazao kako nije spustio svoje barjake u ovoj infernalnoj gužvi. Sredio je, čini se, sve svoje misli i sve svoje poglede, njegov odnos spram žena, spram rata, spram društva i svih zbrkanih iluzija o čovjeku, sve je to oslobođeno svih predrasuda, anarhoindividualan tip iz čije je perspektive jasno da ovom ratu treba kundakom polomiti sve kosti, i ne samo ovom ratu nego svim bogovima i svim Zaratustrama, a tom i takvom filozofu kundačenja trebalo bi ipak odgovoriti, ne bi ga trebalo ostaviti u sumnji kao da ne postoje nikakvi protudokazi protiv njegove konfuzije, trebalo bi mu objasniti, što se tiče Nietzschea, da nema pravo!”

– Govoriš otprilike, à peu près, i ovo i ono, ne mogu da slijedim tvoju misao, dragi, sve što Marx priča o religiji nije nikakav protuvjerski stav, nego baš obratno, on je zapravo apologija religiji!

– Ta idi, molim te, pojma nemaš o stvari, Marx expressis verbis kaže, da se prava i autentična protuvjerska borba vodi tamo gdje se bije bitka za druge, ljudskog života dostojnije uslove, za takve socijalne odnose, u okviru kojih više ne će biti potrebno da se, vjerujući u drugi, bolji život na onome svijetu, luta za fikcijama, tako nekako, i to nije ništa à peu près, to je tako, Marx je prvi progovorio o tim stvarima ozbiljno, da, da, tako je to, a ne znam hoće li se uopće pojaviti netko s jasnijom definicijom ove glupe laži koja se zove vjera u vrhunaravno, dakle u ono što se zove pučka,

sasvim neuko formulirana, zbrkana slika o svijetu i o životu, o kojoj, ne kažem da ne govore i jedan i drugi, samo što je Marx ipak za dobra tri koplja jasniji, čist, brate, kao ono Jovičino sunce što se diže iznad Kosmaja . . .

Promatrajući Kamila kako je ponovo odmahnuo rukom, kao da jednim gestom otklanja njegovu dosadnu marksističku gnjavažu, Joja je osjetio potrebu da svome stavu doda neku plastičniju dimenziju, i da bi tako spriječio svaku Kamilovu repliku, prepustio se slapu Marxove amazonske sintakse kao mali čamčić koji se baca na milost i nemilost u bujicu bučnih i uznemirenih riječi.

– Jeste, ne kažem da ova pitanja nisu jednom i drugom poslužila za perjanicu na viteškoj kacigi, što su, uostalom, jedan i drugi naglasili da svoju antimetafizičku borbu smatraju najvišim usponom intelektualne časti i savjesti, ali, dopustit ćeš ipak, dok Zaratu tra trahunja o imaginarnim mogućnostima kako bi se kvintescijalna ljudska zamisao o životnoj sreći ostvarila na ovome svijetu, gubeći se u najispraznijem brbljanju, Marx, vidiš, za razliku od Nietzschea, utvrđuje razumno, grubo zemaljski, statistički dosadno, suhoparno, priznajem, možda profesorski, možda samo političkoagitatorski, da bi se ostvarile ove romantičarske brbljarije hic et nunc, nažalost, zasada barem, rebus hic stantibus, ne postoje nikakve stvarne, materijalno egzistentne mogućnosti, dakle, a zašto ne, zato, jer svijetom vlada kundak, kundak u rukama jačega, pa opet zašto ne, zato, jer čovjek kao takav u ovim prilikama dok vlada kundak ne umije, prosto nije u stanju da svoju ljudsku bit, svoju nagonску sklonost za čovječnošću očovječi, da svoju ljudskost otjelotvori, i ta bijeda od čovjeka, usred ovozemaljske životne mizerije kundačenja, izgubivši vjeru u sebe, ne će afirmirati svoje humano poslanstvo tako dugo dok ne bude stvorila ljudske uslove u materijalnom odnosu društvenih snaga, da tako konačno dotuče kundak kundakom, to je, vidiš, smisao Marxove analize! A pošto to čovjek još nije postigao, izopačena, raščovječena karikatura od čovjeka luta ukletim krugom, bezizlazno, i to je Marxova dijagnoza, koja se ne da oboriti! Ovo zbušnjeno stvorenje mašta o neminovnom ostvarenju svojih ideala na onom, drugom, imaginarnom svijetu, pošto nije sposobno da bi ih ostvarilo na ovome, i tako se narkotizira vjerom u prekogrobne iluzije, i tako mu ta vjera služi kao narkotik, to jest opijum, locus communis, kompromitiran, uostalom, glasnom antireligioznom agitacijom, a zapravo je ova fraza o opijumu samo ausklang jedne od tridesetak sitnih podrečenica, one, kao udav glomazne od devet, ili što ja znam koliko teza sastavljene Marxove glavne rečenice, i tako sve to ispada kao kakva zbirka metafora iz Biblije pauperum, a zapravo je

blistava fjoritura na kraju klasične definicije vjere i svih njenih derivata! Eto, ova Marxova antihegelijanska parafraza jasan je poziv na odlučno i neopozivo odbacivanje svih filozofema i svih teorija kako ovozemaljska stvarnost nije kundak, ili kako ovo, što predstavlja život čovjeka danas, nije samo robija, tamnica, tiranija, zločin, rat, to jest opet kundak, i, prema tome, ateizam ne treba da bude nikakva lirska proza o tome da li je bog umro ili ne, nego kritički odnos spram ovog pseudoreligioznog brbljanja, i, molit ćemo lijepo, sve je ovo Marx formulirao kada naš poštovani gospodin Zaratustra još uopće nije provirio iz utrobe svoje mamiće, lutoranske popadije, a meni lično, ako hoćeš baš da znaš, ova vrsta lirske feljtonistike ne govori ama baš ništa, i to sam uostalom imao da kažem, dixi, a sad u zdravlje, ako poslije ovog filozofskog ruma smijem da prijeđem na konjak, i to još, ho, ho, na neku vitešku marku od Armagnaca, ti boga, čast i slava, u zdravlje!

„Ovaj se još uvijek bori sa svojim dječastvom, ravnajući se po svojim pubertetskim fikcijama! On se još uvijek igra svojim dinamičnim patronama, on ima svoga Žigmana i svoj »Ozalj-grad«, on danas jaše na svome kundaku kao na drvenome konju, tu smo, ne damo se, pokazat ćemo Evropi tko smo, treba to objaviti glasno, da bi nas čitava Evropa čula, jer Evropa ima razvijen sluh samo za dinamit, za eksplozive, za topove, to je jedini govor koji je Evropi razumljiv, a tako, kao što je rezonirao prije Gline, tako umuje i danas, kundak kundakom, molit ćemo lijepo, i stvar je riješena, a upravo tako pratio se gitarom u Četvrtome Be: »Kroz ponoć nijemu i gusto granje, čuje se, čuje bombe kucanje«, s istom ležernošću, s kojom se danas ruga Zaratustri, a pomalo je pijan, pa ipak, pamćenje mu je još uvijek podjednako blistavo, treba mu to priznati, impozantno, i, eto, treba ovom tipu priznati i to da vlada zamršenom Marxovom sintaksom majstorski, a to nije tako neznatna vještina! Kako je samo uspio da sve to nauči napamet i kako da nije, đavo ga odnio, zaboravio sve one zafrknute pletenice od Marxovih trideset podrečenica”, prepustio se Kamilo svojim slobodnim asocijacijama da kao slab advokat slijedi logičan tok argumentacije svoga protivnika, „a glumi preuzetno, to je istina, samo da bi se prikazao kako je on još uvijek onaj stari Joja, primus inter pares, jedini u razredu koji je uživao privilegij po svima profesorima, osim matematike, da nije bio ispitivan, jer su ga u četvrtome zasedu procijenili da bi mogao, mirne duše, pristupiti maturi. Svi smo mi bili više-manje dobri đaci, laureati, ali on je briljirao za tri glave iznad nas, svi smo mi bili pouzdani karakteri, ali njegov je bio izazovno nametljiv, rođeni demagog, politički talenat zapravo, koji sve podređuje svojim planovima. Ovaj se ne će baciti u Dunav kao Guido Glanz, ovaj se ne će izgubiti u razma-

tranju moralističkih nespojivosti, ne spada taj u ronioce vlastitih mračnih tajanstvenosti, pliskavica je on, ne će potonuti, slijepo se praćaka po najopasnijim bujicama, i danas još on iskreno žali što nije nebu poletjela čitava carska Korpskomanda, a naročito onaj mađžarski most na Dravi, treba znati plivati, to je jedina mudrost, ne treba o tome razmišljati, nego pljus u vodu, a stajati nad poplavom kao glupa kokoš, slaboumno je", zavladała je Kamilovim mislima gorka rezignacija i ponovo se izgubio poniknuvši pogledom u igru arabesaka na maminom sagu, djelu bečke manufakture, što ga je donijela u miraz kao naročitu vrijednost, a po Amandinoj ekspertizi pokazalo se da se radi o jeftinoj bazarskoj robi koju su Habledelićevi podvalili svome zetu Emeričkom, sa višim prezirom spram zagorske šljivarske bagre, koja ne razlikuje aubusson od afgana.

Poslije šutnje, kao da se vratio sa dalekog puta, zagledao se u svog starog prijatelja privučen magnetom tople čežnje, osjetivši kako mu je klonula snaga da se dalje nadmudrujući opire ovom razbarušenom divljaku.

- Jasno, tvoja šutnja znači da ne priznaješ moje argumente, nasmijao se Joja izazovno, iskapivši svoj drugi ili treći Armagnac, više volim jeftini talijanski konjak od ovog slatkog francuskog bučkuriša, au fond snobovske svinjarije! Milo mi je da smo se našli, ne znam kako da se izrazim, Kamilo moj, ti si moja jedina adresa na čitavom ovom svijetu, nemam nikoga više osim tebe, bog te poživio, kao što bi Žigman rekao kod trećeg špricera, »još nas ima, još Hrvata«,

- Dižem ruke, predajem se, gledam te, ostao si isti! Nisi se promijenio ni toliko, kvrcnu Kamilo noktom palca o sjekutiće, na, eto, ni toliko, a priznajem, ne znam, interesiralo bi me kad si posljednji put imao u ruci Anti-Hegela, no, svejedno, imao ga ili ne, priznajem ti, kao što bi moj Stari rekao: »Alle Ehre und Respekt«, što se memorije tiče, nije te napustila, vidim, a to je divna stvar, jer ja sam se potpuno rasplinuo, zaboravljam sve, ne mogu se sjetiti broja svog peštanskog telefona, na primjer, a lica koja mi se javljaju kao ratni drugovi, da smo se našli tu i tu, prosto ne prepoznajem, i priznajem, eto, divim se takvoj memoriji, zaboravio sam masu stihova, i to baš hrvatskih („no, dakle, da, od Balatona i od *Medeje* nije čitao druge stihove osim Aninih, a to je potrajalo ipak godinama"), pa kada sam ono spomenuo Dekalog, ne mogu nikako da se sjetim kako zapravo počinje onaj Kranjčevićev Mojsije, kako je išlo s onim Mojsijem, daj, molim te, ti ga sigurno znaš, bio je tvoj štekenperd, zapravo clou tvoga repertoara, Joja, budi zlatan, kako je to išlo s onim Mojsijevim narodom, a Kranj-

čević nam je bio barjak, klečali smo pred Mojsijem njegovim kao pred ikonom, razočarao me kasnije, moram priznati, i Madách naškrabao je svog Mojsija, gdje i kako se Kranjčević sreo s tim Mojsijem, bog bi znao, no, svejedno, ostao nam je barjak, »I gledam kako sve je ukleto, i proketo će navijek ostati, i tebi baš koji goriš plamenom ta sjajna vatra bit će tvoja smrt, kad počneš sam u ideale svoje sumnjati« . . .

– Ma nije, ma čekaj, ma čovječe, sve si pobrkao, stari moj, početak i kraj, i boga i popa, jedno govori Mojsije, a drugo Jehova, »kako to«, čekaj, »kako to«, nisam ga ni ja imao u ruci još od Gline, recitirao sam ga – upravo krasnoslovio – baš u Popravnom zavodu, stigao nekakav zemaljski školski nadzornik, sjećam se kao danas, zvao se Koščec, Leander Koščec, bijela kravata, bijeli svileni lajbec sa zlatnim lancem, sivi suncobran, pravi pravcati, impozantni zemaljski školski nadzornik, direktor Bogoštovja i nastave, beba iz bazarske kutije, no, dakle, i tako ja – »krasnoslovim« svoga Mojsija, urlam iza glasa i vidim, zapalio se starkelja, da ću postati drugi Fijan, da će pisati Bogoštovju i nastaviti o mom slučaju, a ništa nije pisao ni napisao, dakako, a ja sam planuo od sreće, javio mi se kao Arkandel Gabrijel, taj će me spasiti iz one sramote, međutim, brus, a odonda nisam imao više prilike da »krasnoslovim«, jeste, javljao mi se Mojsije u mislima kao neka vrsta opomene, i tako, jeste, nisam ga zaboravio, ali, mislim, nema mnogo smisla otvarati grobove, gledaj, mnogo toga dogodilo se i s nama, i s ovim Mojsijem odonda,

– Pa dobro, meni za ljubav, Joja, molim te, gledaj, budi šarmantan, bože moj, bio nam je Marseljeza!

Bilo je u Joji još od djetinjstva nečeg od glumca koji uživa da sa katedre zablista iznad sivih kokošaka čitavoga razreda kao pijetao, a bilo je u njegovoj naravi i nečeg od igrača koji, blefirajući protivnika smionim, da, upravo nadasve iznenađujućim potezom, vlada šahovskom daskom nad nezavidnom pozicijom partnera, prezirući pomalo svog slabog i demoraliziranog protivnika, koji se predaje na milost i nemilost pobjedniku, ni za dlaku manje okrutnom od onih što čizmom gaze truplo zaklane žrtve. Izigravajući sasvim skromnog, stidljivog glumca, koji se pretvorljivo ograđuje od neosnovanog priznanja, odbijajući koketno svaki oblik obožavanja, Joja se počeo kao tobože ispričavati da se ne radi ni o kakvom naročitem slučaju pamćenja, »bože moj, nije da je baš nenadaren, ali to je, na kraju, sasvim nezatno svojstvo, svakodnevna pojava zapravo, ta riječ je o najobičnijoj mnemotehničkoj rutini«, i tako, omalovažavajući bilo kakvu svoju naročitu sposobnost u tom pogledu, s onim istim, pomalo ironičnim smiješkom s ko-

jim je nastupao pred dječacima kao najbolji i priznati deklamator čitave gimnazije, kome nikad nije bio problem da se preda monologu jednog Antonija, Petra Zrinskog ili Mojsija, kucnuvši se po čelu kažiprstom desne ruke kao glumac koji se prisjeća uloge kad očekuje da se podigne zavjesa, on je zaronio u patetične talase Kranjčevićevog ritma, prepustivši se sav čaroliji žalobne kuknjave klasičnog našeg Mojsija, Joja je, u prvim strofama intonirao početak poeme sa široko razlivenim, himničkim patosom, glasom andeoske trube kada organo pleno, uz svečanu grmljavinu orgulja, klikće na pozdrav i poklonstvo Introitusu kod pontifikalne mise koju služi sam nadbiskup.

*Izvedi narod moj, o Gospode,
Izvedi ga iz ropstva zlopatna
I skini mu sa vjeđa pospanih
Još onu mreću tvrdu, zlokobnu,
Što zastire sad oči njegove!*

Sasvim na početku, već od prvih riječi, dok je još iz Jojinih stihova htjela da bukne potresno bolna tužaljka tragičnog proroka, osjetilo se u tonu kod prijelaza na temu o ropstvu, da mu se štimung već u trećoj, petoj strofi gasi,

*Spomeni se da ropstvo nemilo,
Ko teško ono stijenje nadgrobno,
Na leđima mi tlači bratskijem,
I da nam ljuti naši krvnici
U utrobama djeci sudiše!
O, smiluj se, o silni Jehova,
Prokuni kletvom krune silnike
I spasi narod moj, o Gospode!*

Kako mu je, očito uslijed premorenosti, prekrilila glas neka mračna sjenka, kako mu ponestaje daha, kako mu zamire zanos, da li zbog hirovitosti, ravnodušne dosade ili treme, ovo Mojsijevo klečanje pred vječnim, silnim, svemožnim, velemožnim, presvetlim, preuzvišenim Jehovom Joji je bivalo sve više strano, način kako se ovaj sićušni, mali crvić od pjesnika klanja bogu u proskinezi, u blatu, čelom ležeći u prahu, prikazao mu se neodoljivo antipatičan, i tako odjednom, nervozno, od negodovanja, on je sarkastično grubo prekinuo recitaciju, »i tako dalje, i tako dalje, ne, ne, ne zvuči to više ni živo, ni prodorno, gospodo, ne da se to više ozbiljno svi-

rati, raštmano je to sve kao stari klavir, šta ćemo, nichts ist ewig, auch der schönste Jud wird schäbig, ne, ne, trata-ràta, trata-ràta, staroga gospodina Jehovu hvata legitimistička panika, šta hoće ovaj stekliš; ovaj harambašićevac, ovaj starčevićanac, da bi Jehova oborio Carstvo, Nagodbu, Beč, Peštu, Madžare, Pragmatičku sankciju, da prokune kletvom Thallóczyja i Khuena', Opasno je van se nagnuti, Kihajolni veszélyes, M. A. V., šta ćemo, ovaj carski i kraljevski B-H Jehova gleda očito činjenicama u oči, On je svijestan bosanskoaneksionističke političke realnosti, ima ovaj Jehova neobično dobro razvijen njuh za pojam onog nećeg što se zove sekcionšefovski Wirklichkeitssinn, napredno, lijevo lice je On, nema spora, umije On da razmišlja o toj austrozavrzlami supranacionalno, bečki, čak socijaldemokratski lijevo, kozmopolitski, astralno, čita On bukvicu ovom mladom hrvatskom poletarcu od Mojsija, ,o, ne, ne, mladi gospodine, ne ćemo mi tako, a što vi zapravo tražite od Mene, da prokunem kletvom krvne silnike, da postanem hrvatski nacionalist, da bijem jedan narod, a zbog drugog, ta idite, to je luda želja, sasvim sićušna i kakva je to drska megalomanija da nekakav graničarski narod moljaka Jehovu, kako se uopće usudio pojaviti pred njegovim licem da ga spasi iz zlopatnog ropstva madžarskog, iz ove carske kaljuže', pa kad je tako astralno nadljudski slistio ovog zbunjenog i demoraliziranog Mojzesa, kad ga je svojom vrhunaravnom logikom satro i razderao u paramparčad, On mu na kraju balade prijeti još i smrću, i to zašto, jer je pod sugestijom samog preuzvišenog Jehove posumnjao u svaku mogućnost oslobođenja, i sada tek, čisto na kraju, dolazi do onog tvog ausklanga o mrtvim idealima, kada se jadni Mojsije pod teretom argumenata Svevišnjeg potpuno srozao, posumnjavši konačno u svaku, pak i najmanju mogućnost oslobođenja, a to je zapravo prijetnja najvišeg političkog autoriteta, to je govor grobrije in persona, von der höchsten Stelle,

*I gle – kad tako već je ukleto –
 I proketo će navijek ostati, –
 Smilovat ću se tvojoj željici
 Al jao tebi, što si želio.
 I tebi baš, što goriš plamenom
 Od ideala silnih, vječitih,
 Ta sjajna vatra crna bit će smrt,
 Mrijeti ti ćeš, kada počneš sâm
 U ideale svoje sumnjati,*

eto, tako zapravo završava mojsijevski memento, a mi smo ga čitali, bogati, veliš, kao Marseljezu, no, dakle, sjajno, tako je to dakle bilo s našim ubogim narodom i s njegovim idealima u koje smo počeli temeljito sumnjati kao carski bosanski beamter, služeći cara za 295 kruna i 17 filira mjesečnog beriva, a međutim propao je naš narod na historijskoj pozornici u rupu 'hladnog glumišta', doista, i nema ga više, bio pa nije, izvjetrio se kao najprimitivnija bespredmetna retorika, a čitavo naše tamburanje prikazalo se kao jaram za volove, Hanaan, Arkadija, ti boga, 'i ti Dunaj svijetu reci, da svoj narod Hrvat ljubi', lijepa naša puna flaša, blesavo sredstvo prevare, to ti je danas naš narod, a mi se tješimo Marxom, dakako i Hegelom, još bolje, no, dakle, takvih mulaca, kao što smo mi, svijet još nije imao čast da vidi, moj stari Kamilo, gdje smo, ako boga znaš?«.

– Pa rekao sam ti, Madáchev Mojsije zbunio me sasvim, obična gnjavaža na temu nacionalističkog razočaranja, slom Kossutha, kompromis sa Bečom 1867 kao Zlatno Tele, Madžari kleče pred dinastijom i kukaju za slobodom, kako je Kranjčević uopće stigao do Madácha, vrug bi ga znao, Madách plače za Kossuthom kao za pojmom slobode, a moram priznati da sam našeg Mojsija bio zavolio isključivo u tvojoj deklamaciji, međutim, eto, tako je, ali moraš priznati *Heronejski lav* svakako je bolji!

Ovaj put Joja, i sam pomalo razočaran da se silni mojsijevski barjak iznenada tako beznadno smežurao i spao s koplja, ubacio se u Heronejskog lava dirljivo neizazvano, ponesen taštinom deklamatora koji osjeća potrebu da podigne raspoloženje auditorija,

– *U mjesečevu svijetlu, u tajnoj drijema noći
Kaprena, selo malo, na prahu Heroneje,
To bajni joj je ležaj u magičnoj bljedoći,
A pokriva se plaštem od grimiz-epopeje.*

– –
*Kad strašna ponoć mine i zadnja sjen kad ode,
A pjesnik neznan stupi pred lava kraj Kaprene
I pobriše mu suze na grobištu slobode
I poljubi mu grivu u žaru uspomene ...*

– No, eto, dakle, molit ćemo lepo, i Heronejski lav ispada ovdje pomalo kao usidjelica, plače, cmizdri, ovaj jadni lav, no, dobro, Kamilo, propali smo, ne ide ni to, što, a *Dva barjaka*, a *Eli! Eli!*, a *Lucida*, a Raskoljnikov: »u rusku viknu noć, u cijeli viknu svijet«, ti boga, pa to će ipak ostati, pa to je genijalno, bogamu,

– Jedino što znam, to je *U noći mrtvih*, pridružio se Kamilo re-zignirano, da bi se i njegov glas čuo na ovim karminama,

*U noći spomena mrtvih, dok tisuć varnica drhti
S trave uvele, grobne, ko iskre divlje da blude
Zvijezdi našoj po kori, nad carstvom spokojne smrti,
Cara i roba, uma i ljudi . . .*

ali je odmah tu, na početku, bespomoćno zapeo, kao slab đak pred nenaučenom lekcijom.

– Ajde, ajde, bogati, da pomogne svome drugu iz treće klupe lijevo, »dok zvona plačiva bruje kroz turobne drvorede, i pjev se dirljivi ori, gordi se mramor blista, i suze vrele se toče, a ruke ih brišu blijede u staru krpu il komad batista«, dakako, upao je Joja, marcia funebre, Svi Sveti, to je po tvome ukusu, a ovo mi je naročito uvijek imponiralo, to su socijalni kontrasti, »u staru krpu il komad batista«, čekaj, a »Požar suklja ulicama, nad Parizom samrt lijeta: osamnaestog grmi vijeka osamdeset i deveta«, »Za jednakost i za bratstvo i slobodu«, fraternité, égalité, liberté, ti boga, to su naše parole, to je Bastilja, to nije Devedesetitreća, no, sada svejedno, zaputismo se na ovaj dugi put a to nam je bila jedina popudbina, nije mnogo, uzme li se da je to zapravo sve, a ovi naši važni političari, o, bog ih ubio, i ta naša poezija, stari Supilo, na primjer, jedino što je znao: »A mi ćemo spavat skupa, Kralju Dmitre Zvonimire«, a to je naučio u onoj svojoj dubrovačkoj vinogradarskoj školi kad je još hrvatovo, nikako nije mogao da shvati što se ja to oduševljam Kranjčevićem – to nije roba za nas, tako je govorio – samo ne znam što je bila dobra roba za nas, no sad svejedno, da prelistamo našeg Silvija, sutra, Kamilo, svakako, da ga vidimo, dva izgubljena sina, na povratku, što, pa imaš ga valjda negdje?

– Ne znam, ponio sam ga u Hungaricum, bit će da mi je ostao u Pešti, no ništa zato, naći će se već tu među knjigama Staroga, sigurno, ne znam kad sam ga imao posljednji put u ruci, svakako već davno,

– Pa ni ja, od Gline, godinama,

– Godinama, veliš, pa ipak znaš ga još uvijek, bravo, sjajno, čestitam, bravo, no, dobro, ali Marxom ipak si morao listati, i to nedavno, jer je prosto tehnički nemoguće da bi se čovjek mogao držati njegovog stilskog labirinskog redosljedja napamet bez neke neobične memorije, a to, vidim, nije samo pamćenje nego baš slobodna parafraza citata, gotovo doslovna, jer ono kad Marx govori

o Hegelu, ne sjećam se precizno, o Hegelu ili o Stirneru, prosto je nezamislivo da bi čovjek mogao pratiti igru njegovih iznenadnih obrata, ako ga nije imao pri ruci, znači, priznaj, ipak si ga čitao nedavno, morao si ga čitati, ne, ne, divim ti se, zaviđam ti, priznajem, moram ti priznati – svaka čast!

– Ali, molim te, nabubao sam onu njegovu antireligioznu filipiku još u Milanu, kad sam se bio spremio namjerno da blefiram senilne mandarine na nekom svom predavanju, nabubao sam ono kao očenaš, a što se mene lično tiče, vjeruj mi, sad svejedno, vjerovao ili ne, Marxa uopće nisam čitao, Marx je meni bio i ostao dosadan gnjavator, a, osim toga, danas je toliko kompromitiran svojom mnogopoštovanom gospodom marksistima da mi je postao antipatičan, a ja sam, ako uopće nešto jesam, anarhosindikalist, i to je, mislim, sve što će od Marxa ostati, a do čega nas je ova sindikalna politika dovela, to se vidi najbolje danas kada su se gospoda poklonila kundaku, i to svi, i to jednoglasno, jer to čime se danas njegovi adepti u njegovo ime bave, to je proskineza pred kundakom, to nije politika, i tko danas još nešto drži do ove marksističke cicvare, takav majmun je, brate moj dragi, politička krava, nema mu spasa, a Marx je, uostalom, već davno bubnuo iz mode, danas je en vogue Sorel, što, a ti nisi čitao Sorela, o, majku mu staru, pa kako to, bježe marksisti od Sorela kao vrug od tamjana, moraš ga čitati, svakako, on je brate jednostavan kao kundak, tko je jači, taj kvači, svijetom vlada isključivo samo nasilje, silu silom, kundak kundakom, to je jasno, dva puta dva je četiri, šta ima to da se dokazuje, ha, ha, a kako sam uopće pao na Marxa, uveo me Žigman u krug svojih sindikalista u Milanu, filistarski beamteri, pasta-aciutta-bonkulovići, dijalektički kružoci, ali kako su počeli tamo baš oni sindikalistički mulci štampati moje novele, radilo mi se o biti ili ne biti, i tako sam zablistao kao mala literarna zvjezdica na horizontu, meteorit, kao što se pisalo, trebalo je, dakle, briljirati, praviti sebi reklamu, publicity, nema druge, teško onom kome ujak nije krmak, i tako se ubacih u vlastitog menedžera, u konferansjea, pa i grm je u nevolji bedem, i šta ću, počeo sam predavati o dijalektici, o Marxovim ranim spisima, ne znam zašto, ti njegovi rani spisi privlače spram socijalizma potpuno ravnodušne glupane, pročeprkao sam nešto Labriolu i Crocea i tako se proćuo kao bergsonovac, i to je dobro, duhovito, nema šta, bergsonovac kao pozitivna pojava u očima lijevih snobova, sasvim je svejedno što se brblja i kako, šta ja znam, sve sam to nabiflao kao pravi trbuhozborac, čovjek uvijek imponira kada citira mnogo i loše, no, sjajno, to spada u literarnu lijevo progresivnu karijeru, u redu, ali se desilo da je jednu moju noveletu preštampano nekakav mali časopis, mala teozofska glista od časopisa, »La Luce«, ne bi čovjek rekao koliko takvog antropo-

zofskog i teozofskog korova buja u sjeni marksizma, ali gospoda su demokratska većina, oni predstavljaju javno mišljenje, oni su arbitri ukusa, i tako sam se proćuo po ovim teozofskim serklima, pa kad sam pred onim babama počeo da izvodim svoje marifetluke, operirajući »Apeironom« i »Vječnošću«, prosto senzacija, uopće, pred ovom intelektualnom elitom potpuno je svejedno da li je čovjek teozof, antropozof, sociolog ili dijalektik koji vjeruje u boga, sama hohštaplerija, razumiješ li, to da čuješ kako je bilo, prosto smejurija, gledam, promatram, vidim, pa svi su, pobogu, oko mene teozofski mislioci, a ovom aristokratskom snobizmu ljevičarskom nije teško duhnuti pod rep, biti konferansje tim dokonim babama, ta rabota u posljednjoj konzekvenciji i nije neunosna, pa kad sam već riskirao da se odmetnem u teozofe, pojavih se jednoga dana na simpozionu takve jedne njihove teozofske spiritističke seanse, i tako se razbrbljah ispred dijalektičke elite u Apsolutnoj Ljepoti, blefiravši onu kravu od publike nekim najbanalnijim frazetinama iz najobičnije sentimentalne humanističke feljtonistike . . .

»Apsolutna Ljepota, moje dame i gospodo, to je, da se izrazimo egzaktno naučno – ‚Nešto‘, što se nalazi ‚Iznutra‘, to jest nešto neposredno, tajanstveno, kao prijevod neke poeme na primjer, što je isto tako tajanstven, kada je, naime, takav prijevod, mislim, toliko savršen te je podudaran s originalom toliko da se može ocijeniti kao kongenijalan, jer, moje dame i moja gospodo, ‚Apsolutno‘ – identificirano, to jest podudarno sa ‚Beskrajnim‘, zapravo je kongenijalna varijanta stvaralačkog elana, a kao takvo nadovezuje se na sve šire i šire i sveudilj sve nedohvatnije krugove ljudske misli!

»Apsolutna estetska vrijednost‘, antropozofski inspirirana, mogla bi se analitički objasniti upravo time da se prikaže kako se savršenstvo umjetničkog stvaranja izražava, kao što sam već rekao, tajanstveno, kozmički podudarno, to jest kao sinteza onoga što je ‚Iznutra‘ i onoga što je ‚Izvana‘, to jest, kad se to nešto što se zove materija oblikuje u nekom mediju jezika, navodim to kao primjer iz poezije, tako, da je podudarno s originalom, jer sve što je izgovoreno ‚Iznutra‘, sve je to ‚Nedjeljivo‘, a pošto je kao inspiracija ‚Jedinstveno‘, ostaje prema tome imanentno, a sve, što je na površini, mnogostruko je i, prema tome, prolazno«, ha, ha, ha, šta kažeš, genijalna dijalektika, što, a to, kako sam zavitlao onom mnogopoštovanom bagrom, stvorilo mi je prekrasne mogućnosti da se okožim, i mogao bih bio mirne duše ostati u Milanu kao ljubimac čitave jedne male sekte, jer o tim stvarima može se brbljati šta se hoće, kao što se uopće i suviše mnogo laje o svemu, o moralu i o politici, ali kad je već riječ o ateizmu, da se vratimo na boga, to je prije godinu-dvije postalo u Italiji jako moderno biti antropozof

i religiozan i socijalist u jednome licu, ali što se mene tiče, meni lično nikada nitko nije morao dokazivati da boga nema, rodio sam se kao bezbožnik, već takoreći u kolijevci, à propos, da mi kažeš, molim te, sjećaš li se ti, kako si ti zapravo postao ateist i kada, jer koliko se ja sjećam – da ne vjerujemo, to smo znali, ali se o tome nikada nismo ispitivali kako je do toga došlo, izgledalo nam je posvema prirodno da ne vjerujemo. U tom pogledu bili smo, vidiš, mnogo mudriji i pametniji nego danas,

– Pa ne znam, da boga nema, nije mi od početka bilo jasno kako je to uopće s njim da ga ima, a kad smo se našli u gimnaziji, koliko se sjećam, nisam više vjerovao ni u šta, ali me stvar nije ni mučila, a kad mi je prvi put pao u ruke Nietzsche, onda su se njegove revelacije precizno podudarale s mojim uvjerenjem, tada sam Nietzschea čitao već kao svoga čovjeka, baš doslovno tako kao što je on čitao Schopenhauera . . .

– A ja sam ušao u otvorenu antireligioznu borbu u vezi sa fra Celestinom, ako ga nisi zaboravio, stigao nam je kao suplent, kad je naš kateheta Pintarić bio relegiran zbog samoubojstva jedne učiteljice, zvala se Danica, nosila je bijele svilene bluze sa tvrdom kragnom, s muškom kravatom i žirardijem, kao biciklistkinja, tako se barem govorilo da se ubila obeščašćena, sitna chronique scandaleuse u malom gradu, tko zna šta je zapravo na stvari bilo, no sad svejedno, tog našeg katehetu Pintarića zamijenio je kao suplent fra Celestin, sa toplim ženskim sopranom, hermafrodit na prvi pogled, a slučaj je, eto, htio, te je ovom ubogom fratru bilo suđeno da me liši djevičanstva. Uzeo me kao ministranta na ispovijed umirućem barunu Ratkaju, baruna je nastrijelio jedan raubšić i rana se zatrovala do smrtonosne gangrene, te ne znam kako, fra Celestin bio je barunov ispovjednik, po svoj prilici na pederastičkoj liniji, đavo bi ih znao, i tako nas smjestiše, fra Celestina i mene u bračnim posteljama stare grofice Drachenburg, na štakorovečkom dvoru, Ratkajeve mama bila je rođena Drachenburg, i tako se dogodilo, noću, usred sna, da me je fra Celestin uzeo u svoje krilo, a moram priznati, gnijezdio sam se odonda u kojekakvim naručjima, ali hoću li biti iskren, i danas mislim na onu štakorovečku noć s osjećajem čudnog, nejasnog, u svakom slučaju misterioznog nečeg, što se nije, a po svoj prilici i ne će nikada više vratiti . . . Sjećanje na prvi dodir sa toplinom ljudskoga tijela, s vrelim usnama na bedrima, na bokovima, na koljenu, na prsima, ostaje u pamćenju kao mračni užitak, no, tako je bilo, ja sam onaj proplamsaj luckaste strasti, pod kišom fra Celestinovih ugriza, da ne kažem poljubaca, osjetio kao vrtoglavi gubitak svijesti, i, priznajem, u čudnoj, zapravo nepojmljivoj narkozi objavilo se meni, o, ti moj gospode, pobjedonosno oslobođenje Physisa, oko čega se napokon taj tvoj Zaratustra kao

magister elegantiarum in eroticis toliko muči, kako da oslobodi svoje tijelo od svih tjelesnih spona, i o tome teoretizira, piše knjige, čast, ali ja ga, brate, ne mogu, eto, uzeti ozbiljno, a što se tiče tjelesnog oslobođenja od svih mogućih idiotizama, poslije onog fratra ja sam se oslobađao kasnije s raznim djevojčicama, već kao neka vrsta majstora, pa i s Martom, to je bila igra pod stablima šljiva i krušaka, po tavanima i mračnim sobama, u sumraku, kad pada kiša, nevina mačja igra, ali u vezi sa fratrom, onaj iznenadni potres ostao mi je godinama u pamćenju kao nenadmašivo iznenađenje, kakve se sve gejzirske mogućnosti kriju u ljudskom srcu. U vezi s tim trajnim prelaženjem one opasne demarkacije, kada se griješi protiv jedne od najokrutnijih božjih zapovijedi, došlo je do moje prve otvorene borbe sa moralnim autoritetom vrhovnog svevišnjeg zakonodavca. Pričešćujući nas u crkvi sv. Katarine, fra Celestin pokazao se kao kukavica. Klečeći pred njim, tražio sam njegove oči, ali on nije smio riskirati moj pogled, jer moje su mu oči govorile da on u svojoj bijeloj kazuli flagrantno laže, a on, zbunjen, zureći u onaj svoj kalež sa hostijom, uzdignuo bi glavu kao kokoš kad pije vodu, tražeći nešto visoko iznad orgulja, hvatala ga panika pred sablastima, dok sam ja bio potpuno oslobođen, i, moram priznati, žalio sam onog vitkog, kao djevojka lomnog mladića, koji je mirisao slatko na med i ljiljane, a nije imao toliko moralne kuráže da prizna sebi da ne vjeruje. Objašnjavajući mi svoj stav, da se tajna svete vjere krije upravo u tome da se čovjek trajno kaje, a da bi se mogao kajati, on treba da griješi, on je svijesno krivotvorio istinu, on je lagao, a ja sam, svijestan toga da on laže, pregazivši svoju grižnju savjesti kao krepanu mačku, spoznao da se tu izvrće svaki smisao ovog njihovog misterija. U tom pogledu pokazala su se i gospoda kanonici kao neobično suptilni teološki teoretičari! Da bi se mogli trajno kajati, griješili su isto tako ustrajno sa kaptolskim curama, pak je tako naša Marta postala mnogo traženi specijalist u tim ljubavnim vještinama sa starijom gospodom grešnicima, i tako sam se naslušao od Marte masu ciničkih svinjarija, a to sve pričam ti u vezi s tvojim ničeanским varijacijama da li je bog umro ili nije! Vidiš, one žabice po kaničkim kurijama bile su Martino djelo, to je geneza njene pobune! Ona se iskreno revoltirala protiv ove ljudske bijede, ona je postala mnogo dosljedniji ateist od Zaratustre! Može se dakle zaratustrovski intonirati rekvijem nad otvorenim božjim grobom, ne poričem da je umro, ali ne znam kome je potrebno tako glupo frazirati na ovu banalnu temu, kad se klerici i fratri trajno muče sa svojom grižnjom savjesti kao pravi bezbožnici, a ipak strahuju kao da boga doista ima, no, dakle, kod nevinog dječaćkog prijapizma, kad se čovjek ukrućuje od pogleda na bilo što što spada u ženski rod,

na mačku ili na kobilu, nikad nisam izgubio nagnuće spram sladanog okusa ljudskog tijela, ali čitav ovaj erotički balast uzeti kao metafizičku problematiku, čini mi se da je neintelligentno, a opet, eto, trebalo mi je da padnem na robiju pak da spoznam kako se tijelo može svladati voljom, i to veoma jednostavno: valja samo umjeti htjeti. U zatvoru ili u samostanu, u celibatu ili na robiji isključivo volja igra ulogu upravo tako kao i na policiji pod mučenjem, a volja je početak ostvarenja ideje, ona je jedini opasni neprijatelj gluposti, ona je kundak, kundakom po bogu, ili po vagini, voljom se može postići potpuna sloboda misli i tijela, i jedino što postoji i protiv čega se treba buniti jeste negacija tjelesne i duševne slobode, jer sloboda nije drugo nego narav koja hoće da živi, i sve što je naravno treba da bude nesputano, bez obzira na to što narav nije uvijek mudra, no, svakako, među njene najluđe zablude spada ljudska glupost, jer rat, na primjer, ovo blesavo izazivanje protunaravne smrti, sve je to djelo ljudske gluposti, kundačenje, kao i bog, koji je tako divno umro u tvojim Zaratustrinim himnama, i on blagoslivlje kundake i vješala, taj bog je pokundačio sve oko sebe i kreće se svijetom kao povampirena kundačina! Čitava ova pisanija o bogu je prazna slama, bog i bogovi, svi ansambli svih bogova od ekvatora do Arktika sele se kao Gigani, i što me se tiču njihovi benavi Augusti po crkvama i po katedrama, šta će nam ovi ateistički hermetičari, ova loša literatura za nepismene sluškinje!

- Sve same kontradikcije, pa o svemu tome govori i Nietzsche sam, čovječe, isto tako jasno i neuvijeno, opro se Kamilo odlučno, ta valjda ne misliš ovom svojom robom oboriti Nietzschea? Čast tebi, ali već sam ti rekao, tvoji vicevi su i suviše jeftini, pa i ovaj tvoj žargon, žalim, to je Nietzscheov žargon, to ste naučili svi vi od njega, u njegovoj školi, zašto se toga stidite, ne razumijem! Šta je rat, rat je isto tako ničeanska parafraza, metafora, kao i bog, isplivali smo iz krvave bujice, ali nas ona još uvijek nosi, zaronjeni smo u krvi preko glave, pa zar ja to poričem, zar to poriče Nietzsche, no, svejedno, bile to metafore ili ne, pitam ja tebe, pa dobro, a što da radimo sa drugim, magičnim metaforama: bog, narod, sloboda, revolucija, oslobođenje, socijalizam, demokracija, nacionalizam, sve ove naše austrijske sramote do danas, šta je to sve, krvavo ljudsko meso, a šta je to, nije li to civilizacija na samrti, a zar o toj smrti baš Nietzsche nije napisao nekoliko besmrtnih stranica? Blijesak noževa, svetinja umorstava, nabrušene bajunete, mirisna tajna tople ljudske krvi, Kosovo, Bregalnica, brodolom Srbije, Hrvatska, čovječe, o svemu tome govori se u Nietzscheovoj prozi isto tako, zburnjeno ali iskreno, mutno, priznajem, poetski, ali je ipak izgovoreno, i može se provjeriti od stranice do stranice, od riječi do riječi, izravno ili neizravno, neoborivo!

– Čemu toliko kokodakati, kao da smo otkrili perpetuum mobile? Ponavljam: za sve to postoji mnogo jednostavnija formula: kundak! Po svemu ovome kundakom, i to odmah, i to večeras, nemamo više mnogo vremena, stigao je trenutak da se sve to obori kundakom, dinamitom, a u to sam uostalom vjerovao već kao dijete!

– Svi smo mi bili djeca, a nitko od nas nije vjerovao da mogu da nas ukrote korbačem, a, eto, skaćemo kroz goruće obruče kao dresirane mačke, režimo, svi mi režimo, te ne mogu shvatiti kako ne razumiješ da i Nietzsche reži?

– Možda da reži, ne kažem, ali ako reži reži kao lirska mačkica, a treba biti tigar, ne samo režati, treba raspaliti strasti do tako veličanstvenog požara, do takve žive vatre da proguta sve, i ovaj glupi svjetski rat i sve ratove današnjeg i budućeg svijeta, Kamilo moj, treba se vratiti ognju, dinamitu, da zagrmi grmljavinom bijesnih gromova, da raspara ovo proketo nebo, da odjekne nadaljeko, da se čuje kako smo i mi prošli ovom jazbinom historijskom, to bi trebalo, a što mi to igramo okolo kere, te o Zaratustri, te o kundacima, te o ratu, mjesto da se porazgovorimo, a s time je trebalo početi, da mi kažeš, a što se to zapravo desilo sa Ženkom Lenčevom?

Kao da je čuo prvi put to ime, sinulo je Kamilu poslije dva-tri trenutka da ovaj grubijan misli zapravo Genju, i ne pojmvši u prvi mah zašto je apostrofira kao Ženku, i to još Lenac, „kako, po bogu dragom, Lenac, kada je Genja umrla, a tako je i pokopana, kao Genja Tommaseo, to njeno ime bilo je tako odštampano i na parti”, i tako je, promatrajući Joju, zanijemio, a to je potrajalo poprilično, možda čak i čitavu minutu.

– Dobro, ne ćeš da mi odgovoriš, ne razumijem,

– Ako misliš Eugeniju Tommaseo, ona je umrla,

– To znam, jasno, ali njena strina, primitivna Fijumanka, nije mi znala reći o njenoj smrti ništa, jer kad se Ženka iz Pešte vratila, bila je već bolesna, i kako se sve to moglo desiti tako iznenada, jer ako je болоvala, valjda se i liječila, ili zar uopće nije imala ni pojma da boluje, a ti si se ipak viđao s njom, pak s pravom mislim da znaš više nego ja?

– Pa da, vidali smo se, ali pojma nisam imao da boluje, no ne razumijem zašto je zoveš – Lenac?

– A kako bi je zvao, tako se zvala,

– Kako Lenac?

– O, bože moj, »kako Lenac«, tako joj se zvao otac, to joj je bilo prezime, a što se prozvala Tommaseo, to je poduzela iz peš-

tanskog snobizma, za peštansku stipendistkinju konzervatorija bolje zvuči Tommaseo nego Lenac, to je barem jasno, a htjela je da se potalijanči već i prije, tim svojim talijanskim prezimenom paradirala je već i u Milanu, neki njen daljnji ujak, Tomašić, pomadžario je djevojku, no, dakako, za jednu rođenu Fijumanku promjena imena je puka formalnost, plaća se sitna taksa, a stječu se čitave serije, majke mi, nesitnih prednosti, a što ću ti to uostalom tumačiti što je Corpus separatum, ta bolje znaš to nego ja. Ženka je bila štreber po naravi, a to ju je i ubilo, jer to kako je ova cura fanatički svirala, to prosto nije bilo normalno, koliko li sam je samo moljakao da se prošetamo, da skočimo na čašu piva u Opatiju, na izlet do Medveje, jok, ni za živu glavu, svirala je violinu u jednom bioskopu, dnevno od pet popodne do deset uveče, možeš misliti, Egmont, Fidelio, Mozart, Lehár, Walzertraum, a sve to spremajući se istodobno za prijemni ispit peštanski, zavrtješe joj glavom, proglasiše je genijalnom, pak je i sama povjerovala da je Paganini, proputovao sam kroz Rijeku, stara Lenčeva ima jednu jedinu njenu fotografiju, sa prve pričesti, ne znam, Ženka je imala čitav album svojih fotografija, gdje je to sve moglo nestati, jer slike čuvala je veoma brižno, a i sve svoje zapise i pisma, pak sam mislio da će se možda kod tebe naći neka njena fotografija, za ove tri godine, eto, vidiš, kraj sve svoje slavne memorije, zaboravio sam je, i to čudno, sasvim mi se izbrisala iz pamćenja, nikako, uz najbolju volju, ne mogu da izazovem njen lik, nestala je, rasplinula se, čujem je kako se smije, prisluškujem njenom disanju, noću, da, vidiš, ona bi od vremena na vrijeme u snu čudno disala, to je moglo biti srce, a onda bi joj se odjednom opet boja glasa ugasila, a usne planule kao maline, čuvala je nekoliko naših zajedničkih snimaka, na jednoj, u Milanu, na ulici, bila je šarmantna, zeleni pusti šesir sa širokim obodom, crna, svilena, plisirana suknja, a ja pokraj nje baraba, kao Luigi Lucheni.

Tišina. Kamilo nije odgovorio. Dugo.

– Ne, fotografije, nažalost, nemam, jedan program njenog koncerta na konzervatoriju, slika u grupi s ostalim laureatima, ne sjećam se više kojom prilikom, taj program bit će da postoji negdje, sigurno ga nisam bacio, ali fotografije nemam,

– Nemaš, kad nemaš, nemaš, stara Lenčeva pokazala mi je neke njene zapise, neku vrstu sentimentalnog dnevnika, dirljivo, draga cura, sve je zapisivala, svaki datum, vaši rendesi bili su za nju blagdan, coup de foudre, tako nekako,

– Rekao sam ti već, ovaj tvoj ton je nervantan, ti sebe ne čuješ, oprosti, postoje ipak neke konvencije, čovjek može biti i ekscitiran, pa ipak, zar ne, est modus, dragi,

– O, molim, prepričavam ti prosto što sam čitao, vodila cura lirski dnevnik, kažem ti, planula je, barem tako zapisuje, zaljubila se na prvi pogled, našla svoj ideal, mislio sam ti donijeti taj njen spomenar, uvezan u crnosivu moiré-svilu, ali ga stara nije htjela dati, to je sve, veli, što od Ženke ima, premda, šta će to babi, vidim, nerviraš se, ne treba to da te ženira, Ženku sam iskreno volio, divna djevojka, anima candida, vjerujem i nadarena, nisam mjerodavan, ono što sam mogao ja da osjetim u onoj riječkoj pustoši – njena violina bila je fata morgana, ali što je već mogao da bude moj kriterij, Lisztov *As-dur*, *Liebestraum*, i nešto malo Schumannna, no, dobro, nije tu važna muzika, nego, vidiš, nas dvoje, nažalost, nismo bili sretna kombinacija, Ženka je bila pomalo socijalno bornirana, ženiralo ju je, na primjer, što sam tipograf, a nije bila glupa, obratno, lisica, lukava, znala je dobro da nije baš jedina moja oznaka što sam tipograf, toliko je već bila inteligentna, no, ali ipak, sve je to postajalo polagano trajnim vrelom trenja, i tek kasnije, kada se o meni počelo škrabati po talijanskoj štampi »da sam novelist od ranga«, »buduće veliko ime«, to joj je zaimponiralo, nešto se urazumila, a, opet, istina je i to, nije da nije već i prije vjerovala da baš nisam kreten, moram priznati, pratila je moje prve stvari još kod Supila sa simpatijom, ali, vidiš, oni feljtoni u milanskoj štampi podigli su mi ugled i u njenim očima, konačno, kao rođena artistkinja bila je slaba za glas štampe, no, eto, tako, i onda me ozbiljno nagovarala da ostanemo u Milanu, stigla je tamo na izlet, da me obiđe, a možda bi bilo bolje da smo ostali, htjeli su mi tamo štampati prvu knjigu, bio sam primio već i predujem, to je bila šansa da ne prekinemo, a ne znam, da li je to bio bijeg ili politika, no ja sam onda poludio za Srbijom Majkom i što mi je tada već bilo stalo do neke moje talijanske knjige novela ili do jedne guslačice, ženske suze – mačji kašalj, i tako, to bi bilo sve, što se mene tiče, molim, s mojim odlaskom mi smo se rastali, svako svojim putem . . . Istina je i to, Ženka se opirala, nije mi dala da odem, istina, ona je od toga stvorila veliku dramu: ili – ili, e, pa dobro, kad je tako, ili – ili, a ja odoh, servus, i, prema tome, bilo je to »zbogom« a ne »dovidenja«, a da me je preboljela, i to dobrano, to se vidi i iz njenih zapisa, pa ni ja nisam ostao da plaćem za gospođicom kao Petrarca, bogami . . .

– Šta govoriš da te je preboljela? Ništa te nije preboljela! Obratno! Govorila je o tebi da si magare, ali u suzama, ostavio si je ranjenu, a osim toga, samo da sredimo neke pojmove, čuj, ne volim ovu igru dvosmislenim aluzijama, ja tu ispadam kao neki Cicisbeo, pardon, oprosti, tako ne ćemo,

– Nisam imao namjere da aludiram ni na što, poštenja mi, kunem ti se njenim grobom, a na što bih i mogao aludirati, oprost! Zbog njenih zapisa? Ta molim te, to što zapisuju djevojke u svoj spomenar, što ti pada na pamet!

– Ne znam, ali ti ponavljam, ne volim taj tvoj ton ni način, a kako je umrla i kako je to bilo s njom, kažem ti, ne znam! Pojma o pojmu nisam imao da boluje od srca. Izgledala je vedra, puna životnog zanosa, vjerovala je u svoju violinu, mila, nadarena djevojka, u svakom pogledu draga, više od toga, šarmantna, a kako je govorila o glazbi, to je bila čista, divna poezija, nesumnjivo nesvakodnevna pojava, i mislim da ne pretjerujem kad kažem da je s pravom mogla vjerovati u svoju karijeru velikoga stila, i da nije došlo do te glupe, idiotske smrti . . .

– Bio sam na njenom grobu. Isprala je kiša datume, bila je mlađa od mene dvije-tri godine, zapalio sam svijeću kao kakva baba, eto, vratio sam se, i to kamo, na njen grob, imala je pravo, bilo je glupo, zbogom, i, eto, ne znam ništa, pa ni to kada je zapravo umrla . . .

– Moglo je biti nekako kasnog proljeća prošle godine. Vidio sam je posljednji put u silvestarskoj noći, trinaeste, došla je na kolo-dvor da se oprost sa mnom, bio sam proveo desetak dana u Pešti očekujući da me premjeste od zagrebačkih Trenkovih pandura u Ungarisch-Weisskirchen, a vijest o njenoj smrti stigla mi je preko moje stanodavke peštanske sa zakašnjenjem, parta, crno uokvirena parta, i kome je već moglo da padne na pamet da mi pošalje tu partu, ne znam, a to je moglo biti oko Duhova, neposredno poslije toga stradao sam od one blesave eksplozije,

– Pa dobro, Kamilo, vidim, mrštiš se, nemam namjere da te ispitujem, a opet, bogamu, pa normalno je da te pitam, ili misliš li da nije?

– Jesam li rekao da nije,

– Pa nisi, ali ako tako misliš, jedna jedina tvoja riječ, uostalom, ako ti je ovaj razgovor iz bilo kog razloga neugodan, molim, kao da nisam rekao ni riječi,

– Ako već hoćeš da čuješ kako je to sve bilo, da smo se uopće sreli, onda me ne prekidaš, jer da tebe nisu strpali u rešt tamo dolje, po svoj prilici ne bih je bio nikada ni upoznao. Javila mi se s tvojom porukom iz Skoplja, koju je prenio neki Trščanin, ako se ne varam, usmeno, preko nekog trećeg lica koje je isto tako zapelo u skopskom zatvoru, ali se vratilo, ili tako nekako, u jednu riječ, poruka preko treće osobe, ne sjećam se više detalja, a ja sam u vezi s tom porukom tada bio poduzeo sve što je bilo tehnički moguće da s vlastima dolje uspostavim vezu, jer maja Trinaeste i ja sam

bio skočio dolje, na izlet, ne imajući pojma da si i ti dolje, i tako sam logično pomislio da ponovo uspostavim lični kontakt s onim ljudima, no da, kriva pretpostavka, a sada svejedno, kako mi je, dakle, Genja prenijela tu vijest o tvome hapšenju, poslao sam poruku da se na mjerodavnom mjestu skrene pozornost u moje vlastito ime s mojom ličnom garancijom za tvoju osobu, ali ti si tada bio već suđen, što mi još nismo znali, a onu moju poruku prenio je neki Mitar Mitrović, ako ti ovo ime nešto znači, jedan od Meštrovićevih bukača, a to je bilo neposredno pred moj odlazak u Zagreb na asentaciju, ja sam, dakle, mogao s pravom pretpostaviti da težina moje lične intervencije ne će biti jednaka nuli, ali, molim, pokazalo se da je to sve bilo dim!

– Ha, ha, ti si pokucao kod UIS-a, a UIS je bio zapravo onaj koji je meni zavrnuo vratom kao vrapcu, o, to je zaista bila dobra adresa, u mome slučaju pisati UIS-u, nema što, bravo!

– A odakle sam mogao znati o kakvim se to adresama radi, čovječe? Bili smo stopostotni mulci! Učinio sam što sam mogao, no, dobro, ali to nije bilo sve, jer kad je stigla poruka iz Beograda da si pravomoćno suđen po ratnom sudu, i da tu neke juridičke pomoći nema, a ja sam tada već bio regrut u Zagrebu i moj Stari nikako nije htio da mi da putnicu za Beograd, i tako sam te iste noći krenuo u Beč, i to točno noću, drugoga decembra 1913, taj datum ne ću zaboraviti, bio je to jubilarni dan Franje Josipove Šezdesetogodišnjice vladanja, toga dana zaputio sam se na ovu ludu anabazu, koja još uvijek traje. Otputovao sam, dakle, u Beč, da se nađem sa starim Supilom, on je bio najavio svoje političko predavanje bečkoj omladini u gostionici »Zum wilden Mann«, našao sam Supila, sjetio se tebe, obećao mi je da će poduzeti sve što može, sjetio se da pišeš feljtone, ali, eto, ni on nije postigao ništa, premda mi je dao riječ da putuje u Italiju i da će biti u mogućnosti da govori o nekim faktorima preko srbijanskog rimskog poslanstva, a ništa,

– Već kad sam ja stigao kao šegrt na Rijeku, Supilo je bio re-bambit! Šteta čovjeka! Prebili su mû hrptenicu, a nisu samo njemu! A, uostalom, tko se boji vrabaca, nek ne sije proje, to, molim ja tebe, vrlo važno, nego da se vratimo na Ženku, hoću naime da kažem, ozbiljno, Kamilo, njeni zapisi mogli bi te interesirati, stani, gledaj, zaista, pa već iz pijeteta, bogamu, pa kad se vratim preko Rijeke, čeka me na Rijeci remorker koji se vraća u Pulu, nastojat ću svakako da ih uzmem babi, svakako, trebalo bi ih prepisati, pa ipak su to intimissima jedne simpatične žene, iskrene, jer tvoj roman s onom starijom damom, madžarskom poetesom, Ženka uzima kao svoje privatno prokletstvo, ona je uvjerena da si spram nje

ravnodušan isključivo samo zbog one starije dame, a to je vrijeđa, i zbog toga se buni, pa, kažem ti, svakako treba da to vidiš, poštenja mi, nije nezanimljivo!

Pred povorkom mračnih sjenki potonuo je Kamilo u gluhonijemoj praznini, osjetivši odjednom duboku potrebu da izroni iz ovog čudnog razgovora sa stranim mornarom, koga su oslobodile austrijske čete srbijanske robije, „a ovaj mornar tu, pred njim, to je Joja, devet je godina minulo, Joja se sutra vraća remorkerom u Pulu, preko Rijeke, on će oteti jednoj gluhoj babi Genjin dnevnik, Genja je pisala dnevnik o svojoj ljubavi, a ta njena ljubav, to je bio on”, pa kao čovjek, koji se trgao iz fantastičnog sna, ponovo je izgubio orijentaciju usred neprohodnog mračnog labirinta u kome odjekuju koraci kao u groznici.

„Da, da, bile su to dobre šanse, Genja mu se javila kao anđeo, i da nije došlo do njene glupe smrti, tko može znati kojim bi sve to smjerom bilo krenulo? Bio je tada na najboljem putu da se pokloni raskošnom bogatstvu Genjinog dara, njen magnet bio bi ga, po svoj prilici, oslobodio one jadne krize s Anom, no, to su bile samo šanse, i to sasvim intimne, – »jer što se Genje tiče«, prekinuvši svoje maštanje, obratio se Joji veoma sustegnuto, »što se Genje i njenih osjećaja tiče, njene izjave od kojih se nije sustezala, i to ne samo prolazno nego postojano, kretale su se isključivo oko Jojine ličnosti: ti si bio glavnim motivom naših razgovora, ti si bio i ostao njena slabost dokraja, a ja sam, uostalom, s njom proveo svega nekoliko dana oko Božića, a kasnije nije mi se više javila. U vezi s Genjom, istina je, počeo sam se otimati onoj svojoj glupoj krizi, i baš nekako pred samu Genjinu smrt spremao sam se da joj pišem, da joj predložim da se početkom jeseni nađemo na Rijeci, septembra bio bi mi istekao moj vojni rok, a Genja je odlučila da ferije sprovede kod svoje strine, maštala je o jednom svom koncertu sa bečkom filharmonijom«.

– Ali, molim te, Kamilo, pa sve je to paučina, sve je to dim, ljubav, prekinuta ljubav, ljubiti, to znači činiti ljubav ili je ne činiti, a plač za promašenim rendesom nije drugo nego neka vrsta poremećene probave, Physis, sve što se zbiva u čovjeku treba prozvati pravim imenom: blagoslovljen plod utrobe tvoje, kundačenje, umorstva, vješala, hajdučija, sa ženama se spava, djeca, pelene, alimentacija, nesretni romani, a što su drugo nesretni romani nego orgazam, mokre gaće, probavni organi,

– A ti, čini se, uživaš u vulgarizaciji još uvijek pubertetski, to se pretvara već pomalo u histeričnu grimasu, pa zar ne osjećaš kako tvoje pretjerivanje djeluje odbojno, ovaj tvoj vještački cinizam, moram da ti kažem, da me čudi!

- A što da te čudi? Zašto da te čudi? Molim te, ljubav, dakako, ili barem ono što se tako zove, pa dopusti mi da kažem što mislim, pa zar smo trubaduri, majku mu staru, može se o ljubavi govoriti i petrarkistički, dakako, u sonetima, dakako, ali ja se pitam, a kako se o ljubavi može govoriti istinito, ako ne jezikom crijeva, kreveta, probave, noćnog lonca, jer što je ovo miješanje sa ženskinjem ako nije golo golcato pasje preskakivanje, samo ne znam zašto se toga stidimo? Razgaćiti se, pa to je oslobođenje Physisa, o oslobođenju Physisa trabunja tvoj Zaratustra u svojim teferima, ništa drugo i ne radi, a upravo, eto, hoću li biti potpuno iskren, između mene i Ženke nije bilo tjelesnog dodira kakav je potreban za brak, nije bilo noćnog lonca! Ja sam se divio njenom Schumannu, svakako, bila je talent, o tome nema spora, bila je i peštanska stipendistkinja, a i to nešto znači, njoj su, možda s pravom, proricali veliku budućnost, a ni to nije bila mala stvar, razumije se, a ona se opet divila meni kao poliglottu, mojoj, recimo, duhovitosti, no, dobro, ali vidiš, u postelji, goli, a u ljubavi, neka kaže tko šta hoće, jedini kriterij je krevet, a baš tu, u postelji, Ženka i ja nismo imali jedno drugome da kažemo mnogo, gotovo ništa, barem ne ona meni, no, tako, osim toga, a to nije tako nevažno u jednom intimnom odnosu, ona je bila prava pravcata, stopostotna, autentična Fijumanka, rođena u onom prokletom govnu od Corpora Separatuma, kako je samo dospjela u jedan kapošvarski internat, neka sam đavo zna, ali kapošvarske časne sestre utvile su u njenu glavicu arpadovsku megalomaniju do tog stupnja da je izgubila svaki kriterij za razaznavanje što je istina, a što nije! Ne znam kako da se izrazim da ne povrijedim tvoju tankočutnost, ti joj, na primjer, imponiraš kao madžarski gentry, pa ne uzrujavaj se, molim te, ona piše o tome, ona se raspisala o tvom gospodstvu, o tvojoj plavoj krvi, sirotica, prava pravcata apolitička hrvatska koza, to je bila, a to je, vidiš, postalo trajnim izvorom nesporazuma između nas, glupo, dakako, ali je tako bilo, i ne bi imalo smisla govoriti da tako nije bilo, ali ako je već riječ o tome, da se utvrdi kako je bilo zaista, pa treba da kažem i to, kako nije baš sto posto čista istina da sam je ostavio, bože moj, duhnula mi je inspiracija jednog trenutka, šta sam ja tada imao pojma, putujući u Srbiju, kamo sam zapravo krenuo, no, ali ipak, sve u svemu više-manje ipak nije bila cura za mene, djevojka se svatovima nadala, pir bez duplijera i nevjesta bez prstena, to nije bilo po njenom ukusu, a i ja sam pomalo krvario, nije mi bilo lako, možeš misliti, gnjavila me godinama, za politiku nije htjela da čuje, srodne duše nismo nažalost bili, međutim, kao što u životu biva, momče jidri, a djevojka sidri, sve se zaplelo, a ja sam se, međutim, u Skoplju spandao s jednom drugom ženom, Makedonkom, udovicom Tatardžijeva, ilindenca, koga su bugarski agenti

ustrijelili u Solunu, a i Kristu Tatardžijevu je đavo odnio, dotukli su je kao i onog malog Arnautina, šegru u štampariji, Hasana, zbog koga opet ja tek što nisam obrao bostan, najprije malog Hasana – taf, pa onda Tatardžijevu – taf, a bili bi i meni zabili kuršum u potiljak da nisam zaradio onu svoju Karadorđevu zvezdu s mačevima na Pčinji, pa se našao tamo neki kapetan prve klase, votant ratnog suda, i glasao protiv moje smrtne kazne, a Tatardžijevu ubili su u vezi sa mnom, i, hvala dragom bogu, u svemu tome džumbusu i Ženka je nestala kao leptirica u oluji, a ova vitla još uvijek nama, nije se stišala, čuješ li je, stigla je i do Jurjevske, no, u redu, vjetar duva, moju kuću čuva, večeras je Badnje večere, ide Božić-bata, na naša će vrata prosut šaku zlata, na tom Mladom Letu veselimo se, hvala bogu, nismo još mrtvi, to je sve što se može reći, nego čekaj, kako je to bilo poslije one dramske scene u crkvi, kad si tako nekavaljerski odbio Ženkino očitovanje, ona je neposredno poslije te scene, još istog poslijepodneva, pozvonila na tvojim vratima, a ti, grandseigneurski po kuharici: da te nema kod kuće, je li to istina?

– Tvoje ispitivanje postaje sve neukusnije, kakva je sad opet to spletko?

– Kakva spletko, ti boga, zvoni ti na vratima lijepa djevojka, a gospodin nije doma, i to gospodin poručuje još po kuharici, a minutu prije toga ona mu je izjavila svoju ljubav, i to još u crkvi, no, hvala bogu, perverzno, ostao si vjeran svojoj Dulcineji koja ti je mogla biti mama, pa čekaj, šta se nerviraš, citiram to doslovno, iz Ženkinog spomenara,

– Zar ti ne čuješ šta ti govorim, nisi priseban, sve što pričaš lišeno je svakog takta, ne znam, pojma nemam da je Genja zvonila na mojim vratima, jesi li pijan, koji ti je đavo?

– Zvonila, ne zvonila, tako je zapisala, a što, pa zar se ona u crkvi tebi prije toga nije očitovala, pijan sam, dakako da sam pijan, i kako bi moglo da bude da nisam, ločem već dvadesetičetiri sata, a, opet, nisam toliko pijan te ne bih znao šta govorim, šta se vrijeđaš, ono o »mami«, to je Ženka zapisala, na kraju posvema normalna reakcija, tu jedna lijepa mlada žena sanjari i mašta o svom seladonu, a seladon opet tuguje za svojom Laurom i njenom dentijerom, no, pak što, i moja Krista bila je starija od mene dvanaest godina, u jabuku, bogami, nije više smjela da zagriže, pak što, godine u ljubavi ne igraju nikakvu ulogu,

– Rekao sam ti da ovo nije način, ti izazivaš da se čovjek skine do gola, pijan si,

– Govorim što mislim, ne govorim tebi nego sebi, nikada više neću sresti takve žene kakva je bila moja Krista, bez obzira na to da li

je imala dva-tri kriva zuba, nisam banalan, ne razumiješ me, volim da razgovaram neposredno, da kažem što mislim, to sam naučio od mojih hajduka, oni nisu imali više baš nikakva razloga da se maskiraju, kod njih je važila »nema lova bez kerova, ni ljubavi bez prdaca«, i tako, brate, ako hoćeš baš da znaš, nisam doputovao zbog neke banalne konverzacije, nego da znam s kim imam posla! Nema mnogo ljudi na ovom praznom svijetu! Trebamo se! Sva je prilika da ćemo stupati barabar, pa ni ja ne spadam među tvoje najslabije suputnike, Kamilo, a ostao sam na ovome svijetu sam kao ovaj moj prst, eto, nego da popijemo, bogati, ožednio sam, vidim, sve što pričam za tebe je šokantno, ti misliš da nemam srca, eto, dvije su pune godine minule, a nisam se otkinuo od Kriste ni na sekundu! Špram Ženke sam ravnodušan, kao da je uopće nije nikada ni bilo, a, ipak, ono što se govori, prva ljubav se ne zaboravlja, a s ovom Makedonkom, što sam spavao, kad bi se sve to zbrojalo ne bi ispalo ni punih mjesec dana, možda ni toliko, a, vidiš, dan-današnji me još teže u dušniku i u petlji kad na nju mislim! Govori se »momku baba pogibija«, a međutim to je laž, jer Tatar-džijeva bila je mnogo starija od mene, a, eto, o njoj sam sanjao na robiji iz noći u noć, i zato oprost, što se Ženke tiče, da mi nisu dopali u ruke njeni zapisi, dajem ti časnu riječ, ne bih je bio uopće ni spomenuo, ali opet mislim, bilo bi slaboumno to ne reći čovjeku, da je jedna žena umirući maštala o njemu. Sasvim zbrkana opica je čovjek, u redu, glavno je da smo živi, na kraju, svrha svega što živi je upravo u tome da se ne da, da se ne da dok može, da te vidim, dečko moj dragi, i u tebe sam bio zaljubljen kao u djevojčicu, samo si ti bio puritanac, hladan kao mramor, nisam se nikada usudio da ti se očitujem, nešto si mi se jezivo ufutiljio, pa ni ja nisam u najboljoj kondiciji, a ti sa svojim zlatnim naočarima izgledaš kao kakav Gerichtsadjunkt, a sav si, bogamu, zakopčan do grla, pa daj, progovori, kako je to bilo s onom tvojom otmjenom gospođicom zaručnicom, romantična priča, što, ubila se djevojka, dvije žene i jedan kavaljer, jedna starija dama, »mama«, i jedna luda djevica, što, pa čekaj, nemoj, molim te, Kamilo, roman, jedan roman više ili manje, normalne stvari da te pitam, majku mu, osim toga, pa i ja imam da ti istresem čitavu vreću svojih noveleta, nisu, bogami, idilične, što se vraga ljutiš, nema smisla . . .

Namrštivši čelo da su se između naočara pojavila dva okomita stroga zarez, te mu se u vezi s tom neprijatnom scenom ovjesio nos tako da su mu skliznuli naočari, stegnuvši usne, Kamilo nije odgovorio ni riječi i, skinuvši naočare, on ih je brisao ostantativno dugo, a zatim ustao i prošetao se ponovo dvoranom s neprikrivenom namjerom da se prekine ova pijana scena.

– Pa dobro, dreknuo je Joja za Kamilom, a što, vraga, demonstriraš, pa ne ispitujem te zbog indiskrecije, oprosti, to je moj način, smatram da je normalno da sam otpočeo tu temu, jer ako je istina da sve to naše »ljudsko i suviše ljudsko« predstavlja zapravo sve naše preokupacije, čitav naš život od ovih nekoliko prokletih godina, a što je naravnije nego da se o tome porazgovorimo? Pa koga ću pitati ako ne tebe, a, osim toga, to su moje pretpostavke, glupe, možda, možda i neosnovane, ali one su moje, Kamilo, ja polazim od njih i tako ispitujem samoga sebe, pa gledaj, još jučer, u onim požarevačkim katancima, nisam zaista imao baš nikakve nade da ću izvući živu glavu, pa ja sam i sada štakor u gvožđu, i što ako sam malo izvan forme, bogamu, ali moji osjećaji su kristalno prozirni, i, bože moj, ako su, uzmimo, moje hipoteze krive, ako sam krivo pao, bit će mi molim, čast, pardon, mi možemo povući sve konzekvence, svatko svojim putem, addio, ne treba mi baš nikakva konvencija!

– Pretjeruješ, uvijek si pretjerivao, ne volim taj tvoj način, čuješ li me, ne volim ga, a osim toga sve mi to zvuči kao pijana gluma, jer se ni mrtav pijan ne bih usudio tako grubo čeprkati po tuđoj intimnosti,

– Možda imaš pravo, dobro, oprosti! Moj robijaški promiskuitet možda je doista neumjestan, pa da, vidi se, nisi bio robijaš, oprosti, molim te, priznajem, nikada nisam u ženskim stvarima bio bolećivo plačljiv, takva mi je narav, mnogo sam se miješao sa ženama, nisam mizogen, ali ovaj ženski narod, ova sisata i guzata stvorenjca au fond ipak su samo rodilje, čovječe, i samo to, pa ipak, dakako, sve su to brbljarije, jer Mama je nešto najmudrije što je majmun od čovjeka izumio na ovoj planeti! To je divna riječ – Mama! Ove glupe kokoške, ne kažem da nisu majke, obratno, ima među njima i divnih karaktera, »Stabat Mater Dolorosa«, dakako, a kombinacija majke i ljubovce, ta je najsrećnija, mislim, ako se desi, a dešava se doista, u tom slučaju treba čovjek sam vlastoručno da kašikom izgrebe svoje oči, i to se po vama, zaratustrovcima, onda patetično zove »Die Geburt der Tragoedie«, ha, ha, a moju Jokastu dotukli su jezivo! Da nije, jedna, natrapala na moju malenkost, bila bi ostala živa, a ovako, donio sam joj smrt, što da radim, treću već godinu njena smrt grize me kao karcinom, vidim, nervira te što lupetam lijevo i desno, pa kažem ti, ti si prvi čovjek s kojim govorim poslije tri godine! I vidiš, ako je riječ o ljubavi, jeste, treba biti zaljubljen, biti zaljubljen, to znači biti pijan, a biti pijan, to je jedini način da se živi na ovom kurvinskom svijetu, i, eto, od onoga dana kako su mi Madžari skinuli požarevačke okove nisam se otrijeznio, ločem, nije to tako glupo lokati kao što se to

vama, trijeznoj gospodi, pričinja, vama je sve jasno, vi ste sve-znadari, vi ste dobro odgojena gospoda, vas smeta kad se o ljubavi govori prostački, robijaški, a ja smatram da je »Madonnenkult« prekrasno sredstvo za uspavljivanje pameti i pod bogom ništa više! Svijeća, tmina, čovjek natiče na onaj svoj bijedni visuljak gumeni klobučić i moli se na koljenima, zdravo, Marijo, milosti puna, neka vrsta poludjevičanskog mazohizma, da, da, gospodine, možete se vi smijati koliko vas je volja, možete se vi klanjati ženstvu faustovski, »Das ewig Weibliche«, o, du mein lieber Augustin, das zieht dich wirklich hinab, sve je to slaboumno! Istina, kad je čovjek zaljubljen, onda mu je svako nebo pastelno plavo i onda kad lije kiša, onda je čovjek pijan i od jednog malinovca, onda mu lišće šapće tajanstvene stvari, golubovi, grlice, svilena srebrna paučina, jesen, modri obrisi bregova, bregovi se uvijek nađu na raznim horizontima kao kulise, nema takvog kraja da ih ne bi bilo, pa kad je čovjek zaljubljen, onda su mu brda uvijek naročito plava, onda se i najblesaviji scenarij privatnog najintimnijeg pakla pretvara u operetu, u bečki valcer, i tako sivo, prazno, zaljubljeno tele, lutajući skopskom Big-čaršijom doživljava je mozartovski, à la turca, veselo, njemu i pod skopskim dudovima usred ciganske male žubori srebrna pjesma šedrvana, on sa četenhalvom i ratlukom očekuje na bijeloj klupi svoju kontesu Brunswick u slatkoj tremi, krekeće gramofon iz jedne kafanice »glücklich ist, wer vergisst, was nicht mehr zu ändern ist«, ljubav i najbjedniju čatrlju mijenja u raskošnu dvoranu, sve se to zove svečana čarolija ljubavnog zanosa, i šta već može da znači spram svega toga krvava arnautska stvarnost kojom smo okruženi, ovo moralno i društveno smeće, ovi ljudi narodi, ova kriminalna politika, ovaj rat, šta se to sve nas tiče, očekujemo našu kontesu Brunswick, randevu pun rizika i neizvjesnosti sa gospođicom Tommaseo u Opatiji, u Milanu, u Veneciji, pasturale na livadi, igra ljubavi sve do sumraka, ogladnit ćemo, zaputit se rukom u ruci, rukom pod ruku, rukom do pasa, rukom na ženskoj sisi u neku krčmicu na morskoj obali, tamo cvrče ribe na žaru, bit će brancina lešo, divan izlet, sjajno poslijepodne, to je ljubav, samo treba biti moralno smion, treba imati karaktera da smognemo toliko kuraže da spoznamo da sve to što se zbiva sa čovjekom i oko njegove, i samo njegove individualne, lične fantazije, da je sve to ovisno od njegove lične volje, a ostalo sve su fikcije, a onda, dakako, da povučemo iz svega logične konzekvencije, jer svi vi, gospodo zaratustrovci, socijalistički moralisti, svi vi glumite uloge proroka, mesijanista, svi ste vi derviši jedne ili druge fikcije, i uprkos svim vašim manijama i megalomanijama ne odrićete se vašeg individualnog sanjarenja, nego tako, životarite polutanski, pretvorljivo, lažljivo, vi ste nedosljedni čistunci, i ovo

vaše propovijedanje nekih humanističkih, socijalističkih, demokratskih floskula, proturatnih, šta ja znam kakvih, pacifističkih, kakvog smisla ima, to ja vas pitam? Ili-ili . . . Da se razumijemo . . . Živimo usred vučjeg čopora, bez pardona, i zato, vidite, nisam ja nikakav pacifist, pardon, pardon, da se razumijemo, ja sam za kundak, ja sam za rat, ja sam za ratovanje, ja ne moraliziram, ne grize me savjest i baš me boli glava što ginu glupani, u masama, dakako, nije šteta, nisu se rodili da vjekuju, i šta mislite da se danas prvi put umire u ratu, ili kao da svi ovi koji su pali na frontu ne bi bili pomrli normalnom smrću, a boje se, gnjide jedne, da uzmu kundak u ruke! Pod svakim našim korakom gnjiju stotine i stotine tisuća, milijuni lubanja, a nitko od ovih kukavelja ne će da uzme kundak u ruke! Ne ću da sagnijem kao lubanja za tuđi račun, ne ću da poginem, čuješ li me, govorim ti u tvoje i svoje ime, ne ću da crknem, jer mi se živi, i što tu imam da filozofiram, kundak treba uzeti, treba uzeti kundak, mitraljezu, pucati . . .

Tu se prekinuo i klonuo. Iz lanene mornarske košulje, iz onih zgužvanih erarskih pantalona nestalo je u jednom trenutku i mesa i kostiju, ona gruba tkanina sa prostim cipelama sklupčala se u naslonjaču kao krpnjača lutka, pao je u nesvjesticu od nesna, od rumma, od konjaka, od čudne pijane ekstaze, a kad je istog trenutka otvorio oči, bile su to tamno krvave, mutne, žalosne oči izbijenog pseta koje nijemim pogledom traži ležaj pod toplim krovom.

(Nastavit će se.)

Miroslav Krleža